

Hindistan'da Bir Firdevsiyye Şeyhi: Şerefüddin Manyerî

A Firdawsıyya Shaikh In India: Sharafuddin Maneri

Dr. Öğretim Üyesi Ayşenur Aydınlı

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Tasavvuf Anabilim Dalı
aysenur.aydinli@dpu.edu.tr
Kütahya/Türkiye

Kütahya Dumlupınar University
Faculty of Theology
Department of Sufism
<https://orcid.org/0000-0001-6535-414X>
<https://ror.org/03jtrja12>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types
Geliş Tarihi | Received
Kabul Tarihi | Accepted
Yayın Tarihi | Published
Yayın Sezonu | Pub Date Season
Sayı | Issue
Sayfa | Pages

Araştırma | Research Article
07 Kasım | November 2025
01 Aralık | December 2025
30 Aralık | December 2025
Aralık | December
56
63-97

Atıf | Cite as

Aydın, Ayşenur "Hindistan'da Bir Firdevsiyye Şeyhi: Şerefüddin Manyerî". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 56 (Aralık 2025), 63-97.

<https://doi.org/10.70951/tasavvufdergisi.1819347>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı | Published by

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İstanbul Sabahattin Zaim University

Telif Hakkı | Copyright

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır.

Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. | It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ayşenur Aydınlı).

Yapay Zeka Kullanımı | Use of Artificial Intelligence

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. | No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. The entire content was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Öz

Şerefüddin Manyeri (ö. 782/1381), Firdevsiyye tarikatının bugün Hindistan sınırları içerisinde yer alan Bihâr bölgesindeki güçlü temsilcilerinden biridir. Manyeri'nin tarikat silsilesi şeyhi Necîbüddîn-i Firdevsî (ö. 733/1333) vasıtasıyla Necmeddîn-i Kübrâ'ya (ö. 618/1221) ulaşmaktadır. Bu makalede Manyeri'nin düşünsel ve kurumsal mirasının merkeze alınıp analiz edildiği süfi kimliği sunulmaktadır. Manyeri'nin biyografik çizgisi; ilmi, tasavvufi, siyasi çevrelerle olan ilişkileri ve bilhassa tasavvufi düşüncesi bağlamında ele alınarak incelenmiştir. Zâhidâne bir yaşayış temelinden başlayıp dönemin siyasi ve toplumsal yapısıyla ilişki geliştirerek dinamik bir süfi kimlik ortaya koyan Manyeri, engin tasavvufi tecrübesini ilimle birleştirerek hem bireysel anlamda arınmayı hem de toplumsal manada rehberliği esas almıştır. Hadis ilmindeki derin bilgisiyle Bihâr'daki Sahîhayn rivayet ve tedris geleneğini başlatan Manyeri, vahdet-i vücûd eksenli tasavvufi düşüncenin bölgedeki teşekkül sürecinde de öncü süfi kimliğiyle tanınmaktadır. Tasavvuf anlayışıyla sonraki yüzyıllarda da etkili bir şahsiyet olarak dikkat çekmiştir. Kendi coğrafyasının yanı sıra Batıdaki akademik çevrelerde de oldukça ilgi gören Manyeri ve tasavvuf anlayışı, bu çalışma ile Türkiye'deki tasavvuf tarihi literatürüne de kazandırılmaktadır. Ayrıca bu çalışma, Hint Alt Kıtası'ndaki Firdevsiyye tarikatına ve diğer tasavvufi yapılara ilişkin daha geniş çerçeveli değerlendirmelerin yapılacağı yeni araştırmalara bir zemin oluşturmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Firdevsiyye, Şerefüddin Manyeri, Hint Alt Kıtası, Bihâr

Abstract

Sharafuddin Maneri is one of the leading figures of the Firdawsiiya movement in the Bihar region, which is now within the borders of India. The order's spiritual lineage extends from his master Najib al-Din Firdawsī, to Najm al-Din al-Kubrā. This article focuses on Maneri's sufi identity through an analysis of his intellectual and institutional legacy. Maneri's biography is examined within the context of his relationships with scholarly sufi and political circles and in particular his sufi thought. Beginning with an ascetic lifestyle and developing a relationship with the political and social structure of the period, Maneri established a dynamic sufi identity. Combining profound mystical experience with scholarship, he emphasized both personal purification and social guidance. Maneri who initiated the tradition of transmitting the Sahihayn in Bihar with his profound knowledge of hadith, is also known as a pioneer sufi in the development of wahdat al-wujūd-oriented mystical thought in the region. Maneri's thought continued to influence later centuries and attracted attention not only in his own geography but also in Western academia. This study introduces Maneri and his sufi understanding to Turkish sufi historiography and aims to provide a foundation for further research on the Firdawsiiya and other sufi traditions in the Indian Subcontinent.

Keywords: Sufism, Firdawsiiya, Sharafuddin Maneri, Indian Subcontinent, Bihar

شيخ الفردوسية في الهند : شريف الدين منيري

الملخص

عاش شرف الدين منيري (ت ٧٨٢ / ١٣٨١) في عهد سلطنة دلهي (٦٠٢-١٢٠٦/٩٣٢-١٥٢٦) وكان أحد أكثر ممثلي الطريقة الفردوسية نفوذاً في منطقة بيهار في الهند الحالية . ويصل نسب منيري في الطريقة إلى نجم الدين الكبرى (ت ٦١٨ / ١٢٢١) من خلال شيخه ، نجيب الدين الفردوسي (ت ٧٣٣ / ١٣٣٣) . تُعرض في هذه المقالة الهوية الصوفية للشيخ منيري من خلال تحليل إرثه الفكري والمؤسسي . وقد تم تناول السيرة الذاتية للشيخ منيري في سياق علاقاته بالبيئات العلمية والصوفية والسياسية ، لا سيما في إطار فكره الصوفي ، وذلك ضمن معالجة تحليلية شاملة . بدءاً بأسلوب حياة زهد وتطوير علاقة مع البنية السياسية والاجتماعية لتلك الفترة ، أسس منيري هوية صوفية ديناميكية من خلال الجمع بين خبرته الصوفية العميقة والمعرفة ، مع إعطاء الأولوية لكل من التطهير الفردي والتوجيه الاجتماعي . بفضل منهجه الذي يركز على القرآن والسنة ، أطلق منيري ، وهو شخصية بارزة في علم وحكمة المنطقة ، تقليد الصحاحين للرواية والتدريس في بيهار بمعرفته العميقة بالحديث . كما يُعرف منيري بهويته الصوفية الرائدة خلال تشكيل الفكر الصوفي الذي يركز على وحدة الوجود في المنطقة . وقد جذب فكره الصوفي اهتماماً كبيراً في القرون التي تلت ذلك . تقدم هذا المقال منيري وفهمه للتصوف ، الذي جذب اهتماماً كبيراً في الأوساط الأكاديمية في الغرب وكذلك في منطقتهم ، إلى الأدبيات المتعلقة بتاريخ التصوف في تركيا . بالإضافة إلى ذلك ، تهدف هذه الدراسة إلى تكوين أساس لبحوث جديدة من شأنها أن توفر تقييمات أوسع لكل من الطريقة الفردوسية والمؤسسات الصوفية الأخرى في شبه القارة الهندية .

الكلمات المفتاحية : الصوفية ، الفردوسية ، شرف الدين منيري ، شبه القارة الهندية ، بيهار ، العزلة

Giriş

Hint Alt Kıtası'nda dört halife devrinden itibaren fetihler, kolonileştirme, göçler ve gönüllü ihtidâlar aracılığıyla yayılan İslâm, özellikle Delhi Sultanlığı döneminde (602-932/1206-1526) daha güçlü bir toplumsal zemin bulmaya başlamıştır.¹ Bu dönemde sûfiler; bölgenin dinî, kültürel ve toplumsal hayatının şekillenmesinde etkili figürler olmuştur. Bu bağlamda Delhi Sultanlığı döneminde yaşamış ve günümüzde Hindistan topraklarında bulunan Bihâr bölgesindeki Firdevsiyye'nin önde gelen temsilcilerinden olan Şerefüddin Manerî² hem bireysel hem kurumsal anlamda bu sürece katkısıyla dikkat çeken sûfilerdendir.

Manerî'nin tarikat silsilesi; şeyhi Necîbüddîn-i Firdevsî (ö. 733/1333), onun şeyhi Bedreddin Semerkandî (ö. 716/1316) ve onun şeyhi Seyfeddin Bâharzî (ö. 659/1261) vasıtasıyla Necmeddîn-i Kübrâ'ya (ö. 618/1221) ulaşmaktadır.³ Kendisine Kübreviyye'nin Bâharziyye kolu nispet edilen Seyfeddin Bâharzî'nin, halifelerinden Bedreddin Semerkandî'yi Delhi'ye göndermesiyle birlikte tarikatın Orta Asya'dan Hint Alt Kıtası'na ulaşmasının ilk adımları atılmıştır. Bedreddin Semerkandî Delhi'deki irşad faaliyetlerini yürütürken buradaki en etkin tarikatlardan Çiştîyye tarikatının mensuplarıyla dostane ilişkiler geliştirmiştir. Onun vefatının ardından halifesi Necîbüddîn-i Firdevsî ve etrafında şekillenen tasavvuf halkası vasıtasıyla Firdevsiyye kolu, 7./13. yüzyılın sonlarına doğru Delhi'nin yanı sıra Bihâr ve Bengal bölgelerinde de yayılmıştır. Necîbüddîn-i Firdevsî'nin en yetkin halifesi olarak Şerefüddin Manerî ise tarikatın Bihâr'daki konumunu zirve noktasına taşımıştır.⁴

1 Y. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi: İlk Çağlardan Gurkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar (1526)* (Ankara: Türk Tarih Basımevi, 1946), 1/93-94.

2 Bu nisbe literatürde Manerî, Mânerî, Manîrî ve Münîrî gibi farklı şekillerde de telaffuz ve imlâ edilmektedir.

3 Süleyman Gökbulut, *Necmeddîn-i Kübrâ: Hayatı Eserleri, Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 170-169, (2010).

4 Bkz. Saiyid Athar Abbas Rizvi, *A History of Sufism in India* (Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers, 1978), 1/226-228; Hamid Algar, "Necmüddîn-i Kübrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 503-502/32, (2006).

Hint Alt Kıtası’nda tasavvufî yapının henüz yeni kurumsallaşmaya başladığı bir dönemde faaliyet gösteren Manyerî’nin tasavvuf anlayışı, sadece kendi dönemiyle sınırlı kalmamış; sonraki asırlarda da etkisini sürdürmüştür. Onun tasavvufî kimliği ve düşünce dünyası hakkındaki bilgiler, vefatından yaklaşık yarım asır sonra Farsça kaleme alınan ve bölgedeki en eski tezkirelerden biri olarak kabul edilen *Menâkibü’l-asfiyâ*’ya dayanmaktadır. Ancak hem Manyerî’ye hem de diğer bazı Firdevsî meşâyihine dair bilgi sunan *Menâkibü’l-asfiyâ*, menkıbevî mahiyette ve abartılı bir anlatıya sahip olması nedeniyle ihtiyatlı değerlendirilmesi gereken bir kaynaktır. Manyerî ile ilgili efsânevî anlatım, bu eser temel alınarak sonraki kaynaklarda da tekrar edilmiş ve bazı modern çalışmalarda farklı çıkarımlar üzerinden yorumlanarak bütünleştirilmiştir. Bu doğrultuda zikredilebilecek çalışmalardan biri Paul Jackson S. J.’ye aittir. Jackson, Manyerî’nin hayatı ve öğretilerini ayrıntılı olarak incelemiş ve eserlerini İngilizceye kazandırarak önemli bir hizmette bulunmuştur. Özellikle Manyerî’nin tasavvufî düşüncesi ve dönemi içindeki etkilerini açıkça ortaya koymuştur. Ancak onun “Ultimate Reality and Meaning for Maneri” adlı makalesinde yer verdiği analiz ve yorumlar, çalışmanın bir yönüyle de düşünsel bir misyon taşıdığı fikrini uyandırmaktadır. Yani Jackson, kendi teolojik arka planının ürettiği anlamları, tasavvuf geleneğinin özgün formları üzerine yerleştirme eğilimi göstermiştir. Nitekim o, Manyerî’nin hayatı boyunca Kur’an ve Sünnet’e olan bağlılığını sarsılmaz bir istikrarla sürdürdüğüne dikkat çekerek Manyerî’nin bu sağlam çizgisini detaylı biçimde aktarmakta ve akabinde Hristiyan mistik geleneğinin klasiklerinden *The Imitation of Christ* (Mesih’in İzinden Gitmek) isimli esere yönelik olumlu bir göndermede bulunmaktadır.⁵ Benzer şekilde Manyerî’nin tasavvuf pratikleri arasında yer alan inzivanın İslâm kaynaklı olduğunu vurguladıktan sonra Katolik geleneğinin Ignatian Thirty-Day Retreat (İgnatius’un 30 Günlük İnzivası) adlı uygulamasından bahseder ve Manyerî’nin inzivasının abartısız olduğunu bu örnek üzerinden de temellendirir.⁶ Her iki atıf, metnin genelinde vur-

5 Paul Jackson S. J., “Ultimate Reality and Meaning for Maneri”, *Ultimate Reality and Meaning* 15/1 (1992), 10.

6 Jackson S. J., “Ultimate Reality and Meaning for Maneri”, 15.

gulanan İslâmî temel bakımından düşünüldüğünde hassasiyetle okunması gereken bir anlam taşımaktadır. Zira bu tür önerme ve karşılaştırmalar, her ne kadar tasavvuf tarihinin vazgeçilmez entelektüel benzetme çabaları olarak değerlendirilebilirse de Batı mistisizmine yönelik örtülü bir misyoner tavrı da barındırmaktadır. Dolayısıyla bu tür karşılaştırmalar bağlamsal dikkat gerektirmekte olup; özellikle ele alınan coğrafyada Manyerî gibi şer'î çizgiye sahip sûfilere inanç ve gelenekleri çerçevesinde, tasavvufun kendi referans sisteminin merkeze alınarak incelenmesini metodolojik bir zorunluluk olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Manyerî hakkında Farsça, Urduca ve İngilizce literatürde kayda değer miktarda çalışma bulunmaktadır. Ancak onun eserleri, halifeleri ve tasavvuf anlayışı aracılığıyla oluşturduğu etki alanı derinlemesine yapılmış analizden yoksundur. Türkçe tasavvuf literatüründe ise Manyerî hakkında yapılan çalışmalar yalnızca onun *Mektûbât*'ındaki nefis kavramının ele alındığı bir bildiriyle sınırlıdır.⁷ Bu da Türkiye'deki tasavvuf tarihi literatüründe ilgili konuda ciddi bir boşluğa işaret etmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, alana hem özgün bir katkı sunmayı hem de söz konusu bölgedeki tasavvuf hayatı ile ilgili daha geniş çerçeveli ve tasavvufun kendi iç dinamikleriyle yapılacak değerlendirmelerin yer alacağı araştırmalara zemin hazırlamayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada yukarıda bahsi geçen *Menâkibü'l-asfiyâ* ile diğer klasik Farsça kaynaklar esas alınmakla birlikte, modern çalışmalardan da istifade edilmiştir. Manyerî'nin hayatı, eserleri, ilmî ve tasavvufî kimliğinin ele alınacağı bu araştırmada; aynı zamanda bireysel manevî gelişimine ve toplumsal katkılarına ana hatlarıyla değinilecektir.

7 Bkz. Ömer Tay, "Şerefüddin Ahmed Bin Yahyâ Münirî'nin Mektûbât'ında Nefs Kavramı" (3. Uluslararası 5 Ocak Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi (Adana 5-4 Ocak 2022), Adana, 2022), 487-497.

1. Hayatı

1.1. Doğumu ve Ailesi

Bihâr'daki manevî hayatın şekillenmesinde önemli rol oynayan Şerefüddin Manyerî,⁸ günümüzde Hindistan'ın Bihâr eyaletinin başkenti olan Patna yakınlarındaki Manyer'de dünyaya gelmiştir. Asıl adı Ahmed olan Manyerî; Şerefüddin, Mahdûm-i Cihân ve Mahdûmü'l-mülk lakapları ile tanınmaktadır.⁹ Manyerî'nin doğum tarihine ilişkin farklı görüşler bulunmakta olup, bu hususta genellikle 661/1263 yılı kaydedilirken,¹⁰ bazı modern çalışmalar 675/1276–1277 veya 688–689/1289–1291 yıllarını öne sürmektedir.¹¹ Paul Jackson da Manyerî'nin doğum tarihini 688–689/1289–1290 olarak kabul etmekte ve bu görüşünü tafsilatlı şekilde açıklamaktadır.¹² Ancak aşağıda yer verileceği üzere, kaynaklarda Manyerî'nin medrese tahsili için bugün Bangladeş sınırları içerisinde bulunan Sonargaon'a giderken babasının hayatta olduğu bilgisi yer almaktadır. Nitekim babasının 690/1291 yılında vefat ettiği bilinmektedir. Bu takdirde Jackson'ın üzerinde durduğu tarih, kronolojik açıdan çelişkilidir. Zira 688–689/1289–1290 doğum tarihine göre Manyerî, babasının vefatında henüz iki yaşlarında olacaktır. Bu yaşta bir çocuğun medrese tahsili görmesi ise tarihsel gerçeklikle bağdaşmamaktadır. Ayrıca Manyerî'nin Sonargaon'a 681-687/1282-1287¹³ veya 704-705/1304–1305 yıllarında¹⁴ gittiğine dair rivayetler; onun bu tarihte

8 Mahdûm Şah Şuayb Firdevsî, *Menâkibü'l-asfiyâ* (Matba'-ı Nürü'l-âfâk, ts.), 127.

9 Firdevsî, *Menâkibü'l-asfiyâ*, 127; Maksud Ahmad Khan, *Firdausi Silsila During Sultanate Period* (Aligarh: Aligarh Muslim University, 1989), 58; Seyyid Mutîü'l-İmâm, *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî ve Sehm-i U der Nesr-i Mutasavvifâne-i Fârsî* (İslamâbâd: Merkez-i Tahkikât-i Fârsî-yi İrân ve Pâkistân, 51, (1993; Tay, "Şerefüddin Ahmed Bin Yahyâ Münîrî'nin Mektûbât'ında Nefs Kavramı", 487.

10 Rizvî, *A History of Sufism in India*, 1/228; Khan, *Firdausi Silsila During Sultanate Period*; Abul Hasan Ali Nadwi, *Saviours of Islamic Spirit*, çev. Muhiuddin Ahmad (Lucknow: Academy of Islamic Research and Publications, 1997), 2/258.

11 Bkz. Rizvî, *A History of Sufism in India*, 1/228; İqtidar Husain Siddiqui, "Mânerî, Şerefeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 567/27, (2003; Paul Jackson S. J., *The Way of A Sufi Sharafuddin Maneri* (Delhi: Idarah-i Adabiyat-i Delli, 2009), 33-38.

12 Bkz. Jackson S. J., *The Way of A Sufi Sharafuddin Maneri*, 33-37.

13 Bkz. Abdul Karim M. A., *Social History of the Muslims in Bengal (Down to A. D. 1538)* (Pakistan: The Asiatic Society of Pakistan, 1959), 67-72.

14 Jackson S. J., "Ultimate Reality and Meaning for Maneri", 4.

belli eğitim seviyesine ulaşmış, yetişkin bir birey olduğunu göstermektedir. Nitekim yine aşağıda zikredileceği üzere kaynaklarda Sonargaon'da evlendiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla Manyerî'nin 688–689/1289–1290 yıllarında dünyaya geldiğini söylemek; onun ilmî hayatı ve faaliyetleriyle örtüşmemektedir. Bahsedilen tarih daha ziyade onun Sonargaon'a gidişyle ilişkilendirilebilecek döneme işaret etmektedir. Bu bağlamda doğum tarihi olarak 661/1263 ya da 675/1276–1277 yıllarının tercih edilmesi, hem babasının vefat ettiği dönemde Manyerî'nin eğitim çağında olmasını hem de Sonargaon'daki faaliyetlerinin kronolojisini açıklamada daha isabetli görünmektedir. Özellikle 675/1276–1277 yılı esas alındığında Manyerî, babasının vefatında 15 yaşlarında olacaktır ki bu da onun medrese tahsili görebileceği uygun bir zaman dilimini içermektedir. Her ne kadar verilen bu doğum tarihine göre Manyerî'nin 108 yıl yaşamış olması gerekecekse de bu süre, 120 yılı aşan 661/1263 doğum tarihiyle öngörülmüş olan ömür süresine kıyasla daha makuldür. Dolayısıyla 675/1276–1277 yılı hem biyografik verilerle hem de dönemin ilmî ve sosyal yapısıyla daha uyumlu bir tarih olarak görünmektedir.

Manyerî'nin Bihâr bölgesindeki İslâm'ın ilk temsilcileri olarak temâyüz eden atalarının Manyer'e gelişi 576/1180'e uzanmaktadır. Baba tarafından büyük dedesi Tâc Fakih lakabıyla tanınan İmam Muhammed (ö. ?), dönemin önemli fakihlerindendir. Hâşimî soyundan olan Tâc Fakih; anlatılara göre Manyer Raja'sının, aslen Yemenli ancak Manyer'de ikâmet eden ve buradaki ilk Müslümanlardan olan Mü'min Ârif'e yaptığı zulümleri işitince bir grup talebesiyle Kudüs'ten Manyer'e gelerek Raja'yı mağlup etmiştir. Manyer'in İslâmlaşma sürecindeki bu münferit hâdise sonrasında Bihâr'ın Müslümanların eline geçmesi gecikmemiş ve Bihâr 589/1193'te Bahtiyar Halacî tarafından fethedilmiştir. Tâc Fakih'in Raja'yı mağlubiyete uğratmasının ardından Halacî'nin bölgeyi fethine kadar bir rivayete göre Tâc Fakih burada kalmış, bir başka rivayete göre ise Arabistan'a dönerek yerine İsrail, İsmail ve Abdülaziz adlarındaki üç oğlunu bırakmıştır. Tâc Fakih hakkındaki bilgiler bu anlatı örgüsüyle sınırlı olmakla birlikte o, Bihâr'ın İslâm'ın

ilmî ve irfânî merkezi olarak anılmasına katkı sunan ve bölgedeki sûfilerin atası konumundaki bir isim olarak kayda geçmiştir.¹⁵

Manyerî’nin babası Yahya Manyerî (ö. 690/1291);¹⁶ Tâc Fakih’in oğullarından İsrail’in oğlu ve Çiştîyye meşâyihından Ferîdüddîn Mes’ûd Genc-i Şeker’in (ö. 664/1265) müntesiplerindendir.¹⁷ Annesi Bibi Kemal (Kamalo) (ö. ?) ise bölgenin bilinen ilk sûfi kadınlarından olup, Şehâbeddin Sühreverdî’nin (ö. 632/1234) halifelerinden Şehâbeddin Jagjaut’un (ö. ?) kızıdır. Şehâbeddin Jagjaut, Bihâr’da Sühreverdîlik ve diğer tasavvufî çevreler açısından ilk sûfi önderlerdendir. Türbesi bugün Patna yakınlarındaki Jethuli köyünde Kaçi (Kacchi) Dergâhı’nın bulunduğu mevkidedir.¹⁸ Onun Manyerî’den başka Celîlüddin, Halîlüddin ve Habîbüddin adında üç oğlu ile adı belirtilmeyen bir kızı vardır.¹⁹

Manyerî, hocası Şerefüddin Ebû Tevâme’nin (ö. 700/1300) kızıyla evlenmiş ve bu evlilikten bir erkek evlâdı dünyaya gelmiştir.²⁰

Manyerî’nin vefat tarihine ilişkin bilgiler ise doğum tarihindeki farklı görüşlerin aksine 782/1381 olarak daha kesin kaydedilmiştir.²¹ Rivayete göre Manyerî vefatından önce, cenaze namazını kıldırarak kişiyi vasfetmiş ve bu şahıs gelene kadar defin işleminin ertelenmesini vasiyet etmiştir. Kaynaklarda ilgili niteliklere sahip biri olarak onun cenaze namazını Çiştîyye’den Eşref Cihangîr-i Simnânî’nin (ö. 808/1405) kıldırıldığı belirtilmektedir.²² Manyerî, Bihâr bölgesinde yer alan ve halk arasında “Bâdî Dergâhı” olarak bilinen

15 D. R. Patil, *The Antiquarian Remains in Bihar* (Patna: K. P. Jayaswal Research Institute, 1963), 262; Khan, *Firdausi Silsila During Sultanate Period*, 60-62; Seyyid Mutîü’l-İmâm, *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî*, 21-25; Seyyid Mutîü’l-İmâm, *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî*, 22.

16 Rizvi, *A History of Sufism in India*, 1/229; Nadwi, *Saviours of Islamic Spirit*, 2/260.

17 Ebû’l-Fazl Allâmî, *Âyîn-i Ekberî* (Kalkûta: Asiatic Society of Bengal, 1877), 219.

18 Firdevsî, *Menâkibü’l-asfiyâ*, 131; Patil, *The Antiquarian Remains in Bihar*, 14; Khan, *Firdausi Silsila During Sultanate Period*, 59; Nadwi, *Saviours of Islamic Spirit*, 2/257-258.

19 Ayrıntılı bilgi için bkz. Seyyid Mutîü’l-İmâm, *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî*, 37-40.

20 Firdevsî, *Menâkibü’l-asfiyâ*, 132; M. A., *Social History of the Muslims in Bengal (Down to A. D. 1538)*, 99.

21 Firdevsî, *Menâkibü’l-asfiyâ*, 147; Rizvi, *A History of Sufism in India*, 1/232.

22 Nizâmeddin Yemenî, *Letâîf-i Eşrefî fi Beyâni Tavâif-i Sûfi* (Karaçi: Halaka-i Eşrefiyye-i Pâkistân, 1999), 2/94-95; Abdülhak Muhaddis Dihlevî, *Ahbârü’l-ahyâr fi esrâri’l-ebâr* (Tahran: Encümen-i Âsâr ü Mefâhir-i Ferhengî, 1373), 291-292.

kendi dergâhının hazîresine defnedilmiştir. Onun vefat yıldönümünde her yıl, bölgenin geleneklerinden olan urs merasimleri tertip edilmekte ve bu törenler günümüzde de söz konusu coğrafyadaki tasavvufî geleneğin bir parçası olarak sürdürülmektedir.

1.2. İlmî Gelişimi

Manyerî; geometri, astronomi, etimoloji, hitâbet ve belâgat alanlarında derin vukûfiyetiyle tanınan bir âlimdir. İlk tahsilini babasının ilmî rehberliği altında memleketi Manyer'de tamamlamıştır.²³ Ardından ilmî tahsilini devam ettirmek üzere Sonargaon'a giderek, burada Şerefüddin Ebû Tevâme'nin ilmî çevresinde yetişmiştir. Bu dönemde hocası Ebû Tevâme'nin kızıyla evlenen Manyerî'nin;²⁴ onunla ilmî açıdan olan yakınlığı aile bağıyla güçlenmiştir.

Dinî ve ilmî faaliyetleriyle Delhi'de geniş bir etki alanı oluşturan Ebû Tevâme, zamanla artan nüfûzunun siyasî otorite nezdinde tehdit unsuru olarak algılanması nedeniyle dönemin hükümdarı tarafından Sonargaon'a gönderilmiştir. Bu gelişme Ebû Tevâme ile Manyerî arasındaki ilk temasın zeminini hazırlamıştır.²⁵ Zira Delhi'den Sonargaon'a yolculuğunda Manyerî'e uğrayan Ebû Tevâme, Manyerî ile bu sırada tanışmıştır. Ebû Tevâme'nin, Manyerî'nin ilmî kabiliyetinden etkilenerek onu Sonargaon'a götürmek üzere babasından izin talep ettiği yönündeki rivayet dikkate alındığında,²⁶ Manyerî'nin Sonargaon'a babasının hayatta olduğu dönemde gittiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu seyahatin, babasının vefat tarihi olan 690/1291 yılından önce gerçekleşme ihtimali artmaktadır. Nitekim modern araştırmalarda Ebû Tevâme'nin Sonargaon'a yerleşmesi, yaşadığı dönemin siyasî atmosferi ve çağdaş tarihî gelişmeler ışığında değerlendirilmekte ve bahsedilen süreç 681–687/1282–1287 yıllarına tarihlendirilmektedir.²⁷ *Menâ-*

23 Khan, *Firdausi Silsila During Sultanate Period*, 62-64.

24 Firdevsî, *Menâkibü'l-asfiyâ*, 132; M. A., *Social History of the Muslims in Bengal (Down to A. D. 1538)*, 99.

25 Firdevsî, *Menâkibü'l-asfiyâ*, 131.

26 Firdevsî, *Menâkibü'l-asfiyâ*, 131.

27 M. A., *Social History of the Muslims in Bengal (Down to A. D. 1538)*, 67-72.

kibû’l-asfiyâ’da Ebû Tevâme ve Manyerî’nin Sonargaon’da oldukları dönemde Bengal’in Delhi Sultanlığı hükümdarlığında bulunduğu dair verilen bilgi de²⁸ bu tarihleri teyit etmektedir. Bu durum, Manyerî’nin Sonargaon’daki eğitim sürecinin bu kronoloji çerçevesinde ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Ebû Tevâme’nin Sonargaon’da kurduğu medrese ve hankah, Bengal’in yerli halkı kadar uzak bölgelerden gelen talebeler için de kısa sürede bir cazibe merkezi hâline gelmiştir. Ebû Tevâme’nin bu faaliyetleri sonucunda Sonargaon, bölgesel anlamda etkili bir dinî eğitim merkezine dönüşmüştür. Onun en tanınmış talebesi Şerefüddin Manyerî’dir.²⁹

Ebû Tevâme’nin ilmî birikimi ve disiplini, Manyerî’nin düşünce dünyasında belirleyici olmuştur. Hocasının yanında geçirdiği uzun yıllar Manyerî’ye Kur’an ve Sünnet merkezli sağlam bir bakış açısı kazandırmakla kalmamış, aynı zamanda onun hadis ve fıkıh alanlarında yetkinliğe ulaşmasını sağlamıştır.³⁰ Manyerî’nin bilhassa hadis ilmindeki derin bilgisi, eserlerinde açıkça görülmektedir. Nitekim Manyerî, Bihâr bölgesinde *Sahihayn*’a dayalı rivayet ve tedrîs geleneğini başlatan öncü isimlerden kabul edilmiştir.³¹ Bu yönüyle bölgenin hem hadis ilmindeki kurumsallaşmasına kayda değer katkılarda bulunmuş hem de ilmî geleneğinde etkili bir halka olarak öne çıkmıştır. Öte yandan Manyerî, melfûzâtlarından anlaşıldığı üzere sohbetlerinde kelâmî tartışmalar ve fikhî hükümlere sıklıkla yer vermiştir. O, zahirî ve bâtinî ilimlerdeki çift yönlü birikimiyle hem medrese hem hankah çevrelerinde etkin bir isim hâline gelmiştir.

28 Firdevsî, *Menâkibü’l-asfiyâ*, 131.

29 Muhammed Kâzım Kehdûyî, *İrfân u Tasavvuf Nüfûz-i Ân der Hind ve Bangladeş* (Kum: Mecma’-i Zehâir-i İslâmî, 1393), 225.

30 Jackson S. J., “Ultimate Reality and Meaning for Maneri”, 4.

31 Özşenel, *Pakistan’da Hadis Çalışmaları*, 42-43.

2. Seyr u sülûk Süreci ve Sûfî Kimliği

Sonargaon'da ilmî tahsilini tamamlayan Manyerî'nin manevî arayışı, onu Delhi'deki tasavvufî çevrelerle irtibat kurmaya yöneltmiştir. Delhi'de pek çok sûfî ile görüşen Manyerî, özellikle Çiştîyye'den Nizâmeddin Evliyâ'nın (ö. 725/1325) manevî hâlinden oldukça etkilenmiş³² ve bir süre onun sohbetlerine katılarak, ilminden ve feyzinden istifade etmiştir. Nizâmeddin Evliyâ'nın ona, tasavvuf yolundaki nasibinin kendi irşad halkasında bulunmadığını söylemesi üzerine³³ Manyerî; bir süre daha mürşid arayışını sürdürmüşse de bir sonuç alamamıştır. Manyerî'nin manevî yönelimi, onu bu kez Patna yakınlarında bulunan Rajgir bölgesine sevk etmiştir. Rajgir'deki ormanda uzun süreli inzivaya çekilen Manyerî, burada sıkı bir riyâzet uygulamıştır. Manyerî'nin soğuk suyla abdest aldığı bir gün vücudunun olumsuz etkilenmesiyle sabah namazını kaçırmaması sonucunda katı riyâzeten vazgeçtiği nakledilir.³⁴ Onun Rajgir ormanlarında uzlete çekildiği süreçte yaşadığı bu hâdiseden sonra zaman zaman Mahdum Kund adlı sıcak su kaynağına gittiği ifade edilir.³⁵ Günümüzde Mahdum Kund hem Müslümanlar hem de Hint dinî geleneklerine mensup kimseler için önemli bir ziyaretgâhtır.

Manyerî'nin riyâzet hayatı bağlamında aktarılan rivayetlerde, yıllarca uykusuz kaldığı ve tek abdestle ibadet ettiği yönünde abartılı anlatı örgüsüne rastlanmaktadır. Öte yandan onun uzlet için tercih ettiği Rajgir ormanları, sadece İslâm tasavvufu açısından değil; aynı zamanda bölgedeki diğer inanç geleneklerine mensup münzevîler için de önemli bir inzivâ mekânı olmuştur. Nitekim Budizm'in kurucusu Gautama Buddha'nın Rajgir ormanlarında meditasyon yaptığına ve Manyerî'nin yaşadığı dönemde yine Hint dinî geleneklerine mensup mistiklerin burada inzivaya çekildiğine işaret edilmektedir.³⁶ Manyerî'nin riyâzet uygulamalarının, Hint kökenli inanç

32 Gulam Server Lahorî, *Hazinetü'l-asfiyâ* (Leknev: Matba-ı Semer-i Hind, 1290), 2/291.

33 Nizâmeddin Yemenî, *Letâif-i Eşrefî fî Beyâni Tavâif-i Sûfî*; Hâmid b. Fazlullâh Cemâlî, *Siyerü'l-ârifîn* (Delhi: Matba-ı Razavî, 1311), 84.

34 Lahorî, *Hazinetü'l-asfiyâ*, 2/136.

35 Nadwi, *Saviours of Islamic Spirit*, 2/270.

36 *Sayings of the Buddha: A Selection of Suttas from the Pali Nikâyas*, çev. Rupert Gethin (Oxford University Press, 2008), 44-45; Nadwi, *Saviours of Islamic Spirit*, 2/270.

biçimlerindeki asketik yaşam pratikleri ile benzer özellikler taşıdığına ilişkin anlatıların tasavvufî literatürde yer bulmuş olması, iki temel çıkarıma kapı aralamaktadır. İlki, bu tarz uygulamaların tarihsel ve kültürel zemin içerisinde şekillenmiş olabileceği; diğeri ise İslâm'ın henüz tam anlamıyla yerleşmediği ve farklı inanç sistemleriyle iç içe bir toplumsal yapının bulunduğu bölgede, halkın ilgisini çekmek üzere bilinçli kurgulandığı şeklindedir. Bu benzerliklerin, hangi ölçüde doğrudan bir etkileşimin ürünü olduğuna dair açıkça veri bulunmadığından ve Manyerî'nin riyâzeti hakkındaki mezkûr anlatılar sonraki kaynaklarda yer aldığından yalnızca biçimsel benzerlik olarak değerlendirilmesi daha tutarlı görünmektedir.

Menâkibü'l-asfiyâ'ya göre Manyerî, yaklaşık otuz yıl süren uzlet hayatının ilk on iki yılında yalnızca manevî olgunlaşma sürecine odaklanarak hiç kimseyle görüşmemiştir. Daha sonra Nizâmeddin Evliyâ'nın halifelerinden Mevlânâ Nizâm (ö. ?), birkaç müridiyle birlikte Rajgir ormanına gelerek Manyerî ile irtibat kurmuş ve onların tekrar görüşme talepleri, ormanın güvenli olmaması sebebiyle Manyerî tarafından geri çevrilmiştir. Manyerî bunun yerine cuma namazları için şehre inmeye başlamış ve böylece Mevlânâ Nizâm ve müridleri, onu ağırlayarak sohbetlerinden istifade etmiştir.³⁷ Dolayısıyla Manyerî'nin uzun yıllar süren inziva hayatını kısmen terk etmeye başladığı bu zaman dilimi, onun irşad faaliyetlerinin başladığı ve aynı zamanda tasavvufî öğretilerini somutlaştırma yolunda adım attığı bir süreci ifade etmektedir. Nitekim o, -eserleri hakkındaki başlıkta ele alınacak olan- Ebü'n-Necîb Sühreverdi'nin (ö. 563/1168) *Âdâbü'l-mürîdin*'ini şerh ettiği *Metâlibü't-tâlib* adlı eserini bu evrede kaleme almıştır.³⁸

Manyerî'nin Rajgir ormanlarından halkın arasına karıştığı bu geçiş, bireysel bir tercih olmakla birlikte, dönemin siyasî atmosferi ile de yakından ilişkilidir. Nitekim Manyerî'nin toplumsal hayata sınırlı da olsa yeniden katılmaya başladığı bu süreç, dönemin sultanı I. Gıyâseddin Tuğluk Şah (ö.

37 Firdevsî, *Menâkibü'l-asfiyâ*, 133-134; Lahorî, *Hazinetü'l-asfiyâ*, 2/133-134.

38 Bruce Lawrence, *Notes From A Distant Flute* (Tahran: Iranian Academy of Philosophy, 1978), 76.

725/1325) tarafından desteklenmiş; Rajgir yakınlarında inşa edilen yapı,³⁹ onun Mevlânâ Nizâm ve müridleriyle düzenli biçimde bir araya gelmesine imkân tanımıştır. Bir yönüyle Manyerî'nin irşad faaliyetlerinin yerleşik nitelik kazanmasına zemin hazırlayan bu girişim, siyasî otoritenin sûfilere toplumsal düzenin istikrarı açısından önemli karakterler olarak görmesi şeklinde de anlaşılabilir. Zira bu yaklaşım I. Gıyâseddin Tuğluk Şah'ın vefatının ardından tahta geçen oğlu Gıyâseddin II. Muhammed Şah (ö. 725/1351) döneminde daha da belirginleşmiştir. Merkezî otoritenin sınırlarını genişletirken iç istikrarı sağlamak ve farklı toplumsal kesimler arasındaki uyumu temin etmek gibi temel siyasî hedeflere sahip olan Gıyâseddin II. Muhammed Şah; bu doğrultuda sûfilere sosyal hayata aktif şekilde katılmaları, toplumla daha yakın ilişkiler kurmaları yönünde teşvik etmiştir. Nitekim Manyerî'nin yıllar süren uzlet hayatından vazgeçtiğini öğrendiğinde bu süreci kurumsallaştırmak adına harekete geçmiş ve Bihâr valisi Mecdülmülk'e (ö. ?) emir göndererek, Manyerî için Rajgir yakınlarında bir hankah inşa edilmesini ve hankahın giderlerinin karşılanması için Rajgir bölgesinin tahsis edilmesini emretmiştir. Manyerî bu teklifi; reddetmesi hâlinde Vali Mecdülmülk'ün, sultanın öfkesine maruz kalabileceğinden endişelenmesi nedeniyle isteksizce kabul etmiştir.⁴⁰ Manyerî'nin sûfi kimliğinin bölgesel düzeyde kurumsal hüviyet kazandığını ortaya koyan bu gelişmeyi, dönemin sûfi-siyasî ilişkilerinin bir yansıması olarak değerlendirmek de mümkündür.

Manyerî, inziva hayatını sonlandırmaya başladığı dönemde tekrar seyahat ettiği Delhi'de Necîbüddîn-i Firdevsî ile tanışmıştır. Anlatıya göre, bu karşılaşma sırasında derin bir vecd hâli yaşayan ve Necîbüddîn-i Firdevsî'nin kendisi için aradığı mürşid olduğunu anlayan Manyerî, Necîbüddîn-i Firdevsî'ye intisap etmiştir.⁴¹ Modern çalışmalarda Manyerî'nin Delhi'ye ilk ziyaretinin 690-691/1291-1292 yıllarında gerçekleştiği belirtilmektedir.⁴² Bu seyahatin Nizâmeddin Evliyâ ile bağlantı kurduğu zamana tevâfuk ettiği,

39 Nadwi, *Saviours of Islamic Spirit*, 2/271.

40 Rizvî, *A History of Sufism in India*, 1/230; Nadwi, *Saviours of Islamic Spirit*, 2/271.

41 Firdevsî, *Menâkibü'l-asfiyâ*, 132; Nadwi, *Saviours of Islamic Spirit*, 2/261.

42 Nadwi, *Saviours of Islamic Spirit*, 2/260-261.

sonrasında memleketine döndüğü anlaşılmaktadır. Ancak daha sonra yeniden Delhi'ye gittiği ve bu sırada Necîbüddîn-i Firdevsî ile karşılaştığı aktarılmaktadır. Bazı kaynaklar Manyerî'nin Necîbüddîn-i Firdevsî'ye intisabının, Nizâmeddin Evliyâ'nın vefatından sonra gerçekleştiğini bildirmektedir.⁴³ Bu durumda Manyerî'nin Necîbüddîn-i Firdevsî'ye en erken 725/1325 yılında intisap ettiği söylenebilir. Aynı tarih, onun Rajgir ormanlarındaki inziva sürecini sonlandırdığı dönemle de örtüşmektedir. Onun intisap sonrasında irşad için Manyerî'ye döndüğü⁴⁴ bildirilmekte ise de şeyhinin yanında ne kadar süre kaldığı ve ne zaman icâzet aldığı bilgisine ulaşılamamıştır. Ancak mevcut veriler, Manyerî'nin Necîbüddîn-i Firdevsî'ye biat etmeden önce şer'î ilimlerde yetkinlik kazanmış ve yoğun riyâzet tecrübesinden geçmiş olduğunu göstermektedir.⁴⁵ Bu da onun intisap sonrasında şeyhinin yanında geçirdiği seyrüsülûk sürecinin daha kısa olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca Manyerî'nin, her ne kadar Çiştîyye'ye doğrudan intisabı bulunmasa da hem Nizâmeddin Evliyâ ile gerçekleştirdiği sohbetler hem de babasının Çiştîyye mensubu olması sebebiyle bu yolun usûl ve terbiyesine de yakından aşina olduğu ifade edilebilir. Bu durum, farklı tasavvufi geleneklerle temas kuran Manyerî'nin çok yönlü birikim geliştirerek kendine özgü bir sûfî kimliğe eriştiğinin bir ifadesi olarak yorumlanabilir.

Manyerî'nin zühd, ilim ve irfanla şekillenmiş olan tasavvufî düşüncesi eserleri vasıtasıyla her kesime ulaşmıştır. Onun eserlerinde ele aldığı tevhid sırları ve vücud mertebeleri ile ilgili hususlar, bölgedeki tasavvuf dinamiklerinin güçlenmesine katkı sağlayan bir unsur niteliği taşımaktadır. Nitekim Gazzâlî (ö. 505/1111), Aynülkudât el-Hemedânî (ö. 525/1131), Ferîdüddin Attâr (ö. 618/1221), Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ve Mevlânâ Celâleddin Rûmî (ö. 672/1273) gibi sûfîlerin sözlerine mahrem ve anlaşılması güç olması nedeniyle Hint Alt Kıtası'nda dönemin tasavvuf çevreleri genellikle sohbet ve eserlerinde yer vermekten kaçınıırken; Manyerî genel eğilimin aksine söz konusu sûfîlerin görüşlerini eserlerinde dile

43 Ebü'l-Fazl Allâmî, *Âyîn-i Ekberî*, 219; Dihlevî, *Ahbârü'l-ahyâr fi esrârî'l-ebâr*, 231.

44 Firdevsî, *Menâkibü'l-asfiyâ*, 133.

45 Nizâmeddin Yemenî, *Letâîf-i Eşrefî fi Beyâni Tavâif-i Süfî*, 2/377; Mîrzâ La'l Beg La'li Bedahşî, *Semerâtü'l-kuds min şecerâti'l-üns* (Tahran: Pejuşegâh-ı Ulûm-i İnsânî ve Mutâleat-i Ferhengî, 1376), 912.

getirmekten çekinmemiştir. O, sadece görüşleri aktarmakla kalmayıp aynı zamanda bu sözlerin iç anlamlarını derin bir kavrayışla ortaya koyarak, bölgede vahdet-i vücûd merkezli anlayışın inşasında öncü isimlerden sayılmıştır.⁴⁶ Söz konusu coğrafyadaki metafizik temelli tasavvuf düşüncesine yönelik kurumsal direnç ve muhalefet ise onun bu gelenekteki temsil gücünün somut göstergesi olmuştur. Nitekim vahdet-i vücûd düşüncesini açıkça savunan çağdaş sûfilerden Ahmed Bihârî (ö. ?)⁴⁷ ve İzzeddin Kâkûî (ö. ?), ulemânın fetvası neticesinde sapkınlıkla suçlanarak idam edilmiştir. Bu hâdise gerek tasavvuf çevrelerinde gerek halk ve saray erkânı arasında birtakım tartışmalara yol açmıştır. İki sûfinin delilikle itham edilmesine rağmen, hiçbir surette af cihetine gidilmemesi ciddi eleştirilere sebebiyet vermiştir. Manyerî de tepkisini net bir şekilde göstererek adalet tesisi noktasında sultana sorumluluğunu hatırlatmıştır. Ancak Manyerî'nin cesur tavrı sultanı rahatsız etmiş ve Bihâr'dan sürgün edilmek üzere hakkında ferman çıkmasına yol açmıştır. Bu noktada, dönemin seçkin isimlerinden Sühreverdiyye'den Mahtûm-i Cihâniyân (ö. 785/1383)⁴⁸ siyasî otorite üzerinde hatırı sayılır nüfuzu ile arabuluculuk üstlenerek fermanın iptalini sağlamıştır.⁴⁹ Sûfilerin dayanışmasını açık biçimde kanıtlayan bu mesele, siyasî ve toplumsal dengeyi şekillendiren güçlü bir etken olduklarını göstermektedir.

Tasavvuf alanında fikrî temas kurduğu eserler onun sûfî kimliğindeki derinliği işaret etmektedir. O; vahdet-i vücûd düşüncesiyle alakalı yukarıda zikredilen eserlerin yanı sıra, Gazzâlî'nin *İhyâü Ulûmî'd-dîn*'i ve Ebû'n-Necîb Sühreverdi'nin *Âdâbü'l-mürîdîn*'i gibi referansları özgün bir yorumla yeniden şekillendirerek gelecek nesillere aktarmıştır.

46 Firdevsî, *Menâkibü'l-asfiyâ*, 127, 129, 336-337; Khanam Farida, *Sufism an Introduction* (India: Goodwork Books, 2009), 186.

47 Uzak bölgede olması nedeniyle Manyerî'nin sohbetlerine iştirâk edemeyen Ahmed Bihârî'nin, tasavvufî konularla alakalı olarak Manyerî ile mektuplaştığı bildirilmektedir. Bkz. Firdevsî, *Menâkibü'l-asfiyâ*, 129-130.

48 Hayatı hakkında bkz. Ayşenur Aydınlı, *Sühreverdiyye: Bâbürlülür Öncesi Hint Alt Kitasi'nda Bir Tasavvuf Yolu* (İstanbul: Buhara Yayınları, 115-106 ,(2022).

49 Firdevsî, *Menâkibü'l-asfiyâ*, 137-138; Rizvi, *A History of Sufism in India*, 1/231.

Manyerî'nin keramet konusundaki tutumu da onun tasavvufî düşüncesini belirlemek noktasında dikkate değerdir. O, kendisinden bir keramet zuhur edecek olsa bundan rahatsızlık duymuş ve bu tür olayların yayılmasını istememiştir.⁵⁰ Bu konudaki ölçülü ve temkinli tavrından; tevazu ve tefekkür temelli bir tasavvuf anlayışını benimsediği anlaşılmaktadır. Manyerî'nin düşünce dünyasında öne çıkan ve sûfi kimliğine tesir eden bütün bu hususlar, onun bölgedeki etkisinde belirleyici rol oynamıştır.

3. Halifeleri ve Halifelerinin Etkileri

Manyerî'nin çok sayıda müride sahip olduğundan ve birçok halife yetiştirdiğinden söz edilmekte ise de yalnızca birkaç halifesinin hayatı ayrıntılarıyla bilinmektedir. Bu çalışmada Manyerî'nin öne çıkan halifelerinden kısaca bahsetmekle iktifâ edilecektir.

Manyerî'nin halifelerinden bazıları şunlardır: Muzaffer Şems Belhî (ö. 803/1400–1401), Melikzâde Fazlullah, Mevlânâ Nizâmeddin,⁵¹ Alîmüddin Gisûdıraz, Şemseddin Mahmud Bedâûnî,⁵² Ahmed Çermpûş,⁵³ Zeyn Bedr el-Arabî, Celâleddin Edhenî (Cemâl Kattâl),⁵⁴ İbrahim Kıvâm Fârûkî,⁵⁵ Kadı Zahidî,⁵⁶ Kadı Şemseddin ve Mevlânâ Sadreddin,⁵⁷ Kadı Eşref adıyla meşhur olan Eşref İbn Rûkn,⁵⁸ Şâh Mevlânâ Âmûn.⁵⁹ Aralarında özellikle Muzaffer Şems Belhî, Manyerî'den sonra tarikatın kurumsallaşan tasavvufî yapısını

50 Firdevsî, *Menâkibü'l-asfiyâ*, 136-137.

51 Firdevsî, *Menâkibü'l-asfiyâ*, 139; Abdurrahman Çiştî, *Mir'âtü'l-esrâr* (İran Meclis Kütüphanesi, 667), c. II, 417a; Farida, *Sufism an Introduction*, 187.

52 Tefik Sübhânî, *Nigâhi-yi be-Târih-i Edeb-i Fârsî der-Hind* (Tahran: İntişârât-ı Debîrhâne-i Şûrâ-yı Gosteriş Zebân u Edebiyyât-ı Fârsî, 1377), 249.

53 Ahmed Çermpûş'un bir *Divân*'ı olduğu nakledilmektedir. Bkz. Yaseer Arsalan Khan, *Contribution of The Sufis in The Development of Persian Language And Literature in Bihar* (New Delhi: Jawaharlal Nehru University, Doktora Tezi, 2010), 108.

54 Ebû'l-Fazl Allâmî, *Âyîn-i Ekberî*, 219.

55 Kehdûyî, *İrfân u Tasavvuf Nüfûz-i Ân der Hind ve Bangladeş*, 253.

56 Tay, "Şerefüddin Ahmed Bin Yahyâ Münirî'nin Mektûbât'ında Nefs Kavramı", 489.

57 Farida, *Sufism an Introduction*, 187-188.

58 Kehdûyî, *İrfân u Tasavvuf Nüfûz-i Ân der Hind ve Bangladeş*, 248.

59 Seyyid Mutîü'l-İmâm, *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî*, 11.

sürdüren en etkili isim olarak öne çıkmaktadır. Muzaffer Şems Belhî'nin ardından onun hem yeğeni hem halifesi olan Hüseyin Muiz Şems Belhî (ö. 843-844/1440) irşad makamını devralmıştır. Bu silsile Hüseyin Muiz Şems Belhî'nin oğlu Hasan Muiz Belhî (ö. 855/1451) ve akabinde torunu Ahmed Lenger-i Deryâ (ö. 891/1486) ile devam etmiştir.

Manyerî'nin etkileyici hitâbetiyle tanınan halifesi Muzaffer Şems Belhî'nin⁶⁰ doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Onun ataları, bugünkü Afganistan topraklarında bulunan Belh şehrinden Hindistan'ın Bihâr bölgesine hicret etmiştir.⁶¹ Babası Şemseddin Belhî, Manyerî'nin halifelerinden Ahmed Çerpûş'un mürididir.⁶² İlmî tahsilini Delhi'de tamamlayan Muzaffer Şems, ilerleyen süreçte burada Sultan Fîrûz Şah (ö. 790/1388) tarafından kurulan bir medresede sultanın talebi üzerine ders vermiştir.⁶³ Muzaffer Şems sadece bilgi ile yetinmeyip zamanla derûnî bir arayışa geçmiş ve bu yöneliş neticesinde Delhi'den ayrılarak Bihâr'a gitmiştir. Burada Manyerî'ye intisap eden Muzaffer Şems'in Bihâr'da geçirdiği tasavvufî terbiye sürecinin en dikkat çekici unsurlarından biri, şeyhi Manyerî'nin zühd ve riyâzet merkezli tasavvuf anlayışının birebir izlerini taşıyor olmasıdır. Nitekim aktarılan bilgilere göre Muzaffer Şems, nefis terbiyesini merkeze alan yaklaşım doğrultusunda son derece çetin bir zühd ve riyâzetle seyr u sülûkünü tamamlamıştır. Şeyhinin emri üzere nefisini terbiye etmek için hankahtaki dervişlere hizmet eden ve gündelik işlerde çalışan Muzaffer Şems'in, hankahta geçirdiği uzun süreli uzlet ve zühd sonucu bedeni neredeyse kemik ve deriden ibaret kalmıştır.⁶⁴ Muzaffer Şems dergâhtan ayrıldıktan sonra şeyhi Manyerî ile irtibatını mektuplaşarak sürdürmüştür. O, 803/1400-1401'de bir seyahat sırasında Aden'de vefat etmiştir.⁶⁵

60 Bedahşî, *Semerâtü'l-kuds*, 945.

61 Farida, *Sufism an Introduction*, 187.

62 Çiştî, *Mir'âtü'l-esrâr* (667), c. II, 481b.

63 Firdevsî, *Menâkibü'l-asfiyâ*, 148; Farida, *Sufism an Introduction*, 187.

64 Rizvi, *A History of Sufism in India*, 1/237; N. Hanif, *Biographical Encyclopaedia of Sufis (South Asia)* (New Delhi: Sarup & Sons, 2000), 254; Farida, *Sufism an Introduction*, 187.

65 Hanif, *Biographical Encyclopaedia of Sufis (South Asia)*, 255.

Muzaffer Şems'in ilmî ve manevî mirası, mektuplar ve şerhler üzerinden şekillenen yazılı eserlerinde kendini göstermektedir. Şeyhi Manyerî'nin yanı sıra⁶⁶ dost ve müridlerine de mektuplar gönderen Muzaffer Şems, mektuplarının büyük kısmını oğlu Muhammed Türk ve Kadı Mustafa'ya hitâben yazmıştır.⁶⁷ Bu mektuplar daha sonra onun yeğeni ve halifesi Hüseyin Muiz Şems Belhî tarafından *Mektûbât-ı Mahdûm Muzaffer Şems Belhî* adıyla derlenmiş, 1150/1737'de Ghulam Yahya tarafından istinsah edilmiştir.⁶⁸ Muzaffer Şems'in mektupları yalnızca kendi yaşadıklarını değil, aynı zamanda Manyerî'nin hayatına dair pek çok ayrıntıyı da ihtiva etmektedir.⁶⁹ Şeyhinin üslubunu, tasavvufî yaklaşımını yansıtan ve öğütlerle dolu olan mektuplar, bir yönüyle de Muzaffer Şems'in şeyhine olan derin bağlılığı ve tasavvufî hassasiyetini temsil etmektedir.

Muzaffer Şems'in yazılı mirası sadece mektuplarla sınırlı değildir. İlmî yönünü yansıtan *Risâle-i Hidâyet-i Dervîş*, *Şerh-i Akâid-i Neseftî*⁷⁰ ve günümüze ulaşmayan fakat varlığı bilinen *Şerh-i Meşârikü'l-envâr* gibi eserleri de mevcuttur. *Şerh-i Meşârikü'l-envâr*, Radiyyüddîn Sâgânî'nin (ö. 650/1252) *Meşârikü'l-envârî'n-Nebeviyye* isimli klasik metni üzerine kaleme alınmış kapsamlı bir tasavvufî yorumdur.⁷¹ Ayrıca kendisine nispet edilen şiirler, *Mecmûa-i Eş'âr* başlığı altında toplanarak 1958'de Syed Hasan tarafından yayımlanmıştır.⁷²

Muzaffer Şems Belhî'nin yeğeni ve halifesi olan Hüseyin Muiz Şems Belhî, amcasının vefatından sonra tarikatın irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. Şehâbeddin Sühreverdî'nin *Avârifü'l-maârif* eserini yarıya kadar Manyerî'nin ders halkasında okuyarak, onun ilmî terbiyesinden geçen Hüseyin

66 Bu mektuplara Manyerî'nin eserleri başlığında temas edilecektir.

67 Bedahşi, *Semerâtü'l-kuds*, 945.

68 *Mektûbât-ı Muzaffer Şems Belhî*, der. Hüseyin Muiz Belhî (Aligarh İslam Üniversitesi, Mevlânâ Âzâd Ktp, 3048); Bedahşi, *Semerâtü'l-kuds*, 946-955.

69 Seyyid Mutîü'l-İmâm, *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî*, 15.

70 Khan, *Contribution of The Sufis in The Development of Persian Language And Literature in Bihar*, 48.

71 Hanif, *Biographical Encyclopaedia of Sufis (South Asia)*, 255.

72 Bkz. Mevlânâ Muzaffer Şems Belhî, *Mecmûa-i Eş'âr*, nşr. Syed Hasan (Patna: Institute of Post-Graduate Studies and Research in Arabic and Persian, 1958).

Muiz aynı zamanda ilmî silsilenin de devamını sağlamıştır.⁷³ Bu ise onun nazari ve amelî tasavvuf alanındaki donanımını ortaya koymaktadır. Hüseyin Muiz özellikle mektuplaşması ile tanınmaktadır. Müridleri tarafından *Mektûbât-ı Şeyh Hüseyin Belhî* adıyla derlenen mektupları, dönemin sûfi anlayışına dair bilgi sunduğu kadar; kendisinin manevî tecrübelerini, mürid-mürşid ilişkisini ve tasavvuf anlayışını ihtiva etmektedir. Eserin 44 mektup içeren ikinci cildi günümüze ulaşmış olup, nüshası Patna şehrindeki Belhiye Kütüphanesi'nde yer almaktadır.⁷⁴ Hüseyin Muiz'in bir başka eseri vahdet-i vücûd anlayışı temelinde Arapça kaleme alınan *Hazarât-ı Hams*'tir. Bu eser oğlu tarafından *Kâşifü'l-esrâr* adıyla Farsçaya tercüme edilmiş ve 1986 yılında Patna'da taşbaskı olarak yayımlanmıştır.⁷⁵

Manyeri'nin bazı halifeleri onun tasavvufi mirasının farklı yollarla korunup yayılmasına katkı sunmuştur. Bu anlamda Manyeri'nin mektup ve sohbetleri derlenerek düşünce dünyası sonraki nesillere aktarılmıştır. Onun tasavvufi sohbetlerini sistematik şekilde derleyerek bu mirasın günümüze ulaşmasında öne çıkan halifesi Zeyn Bedr el-Arabî'dir. Onun çalışmaları aynı zamanda dönemin bölgesel edebî geleneği olan melfûzât türünün yaşatılmasına da katkı sağlamıştır. Zeyn Bedr el-Arabî'nin en önemli çalışmaları arasında, şeyhinin sohbetlerinin ilk ve en kapsamlı derlemesi olan *Ma'denü'l-meânî* yer almaktadır. O, ayrıca şeyhinin mektuplarını –sonraki başlıkta ele alınacak olan- *Mektubat-ı Sadî* ve *Mektubat-ı Dü-Sadî* adlarıyla sistematik biçimde bir araya getirmiş ve onun farklı zamanlardaki sohbetlerini de *Hân-ı Pür Nîmet*, *Bahru'l-meânî*, *Muhhü'l-meânî*, *Genc-i Lâ Yefnâ*, *Râhatü'l-kulûb* ve *Vefâtnâme* adlarıyla ayrı ayrı derlemiştir. Bu sebeple Zeyn Bedr el-Arabî, Manyeri'nin tasavvufi mirasını edebî bir zenginlikle gelecek nesillere taşımada önemli bir yere sahiptir.

Manyeri'nin tasavvuf anlayışının geniş çevrelere ulaşmasında etkili diğer halifesi Kadı Şemseddin'dir. Bihâr sınırları içerisinde kalan Çavsa'da

73 Çiştî, *Mirâtü'l-esrâr* (667), c. II, 501a.

74 Seyyid Mutiü'l-İmâm, *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî*, 16, 277.

75 Khan, *Contribution of The Sufis in The Development of Persian Language And Literature in Bihar*, 151-152.

(Chausa) yönetici olarak görev yapan Kadı Şemseddin, şeyhinin meclislerine düzenli olarak katılamaması nedeniyle seyr u sülûkünü mektuplar aracılığıyla sürdürmüştür. Şeyhinin kendisine yazdığı çok sayıda mektupta tevhid, tövbe, ilham, şeriat, tarikat, hakikat ve zikir gibi temel tasavvufî kavramlar bulunmaktadır. Kadı Şemseddin, diğer müridlerin de yararlanması amacıyla bu mektupları çoğaltarak onlarla paylaşmıştır.⁷⁶ Bahsi geçen mektuplara Manyerî'nin eserleri başlığında değinilecektir.

İbrahim Kıvâm Fârûkî ise Manyerî'nin edebî katkılarıyla dikkat çeken halifelerindendir. Onun kaleme aldığı *Şerefname-i Manyerî* olarak da bilinen *Ferheng-i İbrahimî* adlı Farsça sözlük, erken dönem Hint Alt Kıtası kültür tarihinin önemli örneklerindendir. Müellif, şeyhi Manyerî'ye ithafen eseri *Şerefname-i Manyerî* olarak adlandırmıştır. Bengal bölgesinde hüküm süren İlyasşâhiler Hanedanlığı döneminde (746-892/1345-1487) kaleme alınan eser, özellikle Fars edebiyatı ve kültür yazıcılığı açısından dönemin tasavvufî düşünce yapısını, edebî zevkini ve kültürel birikimini yansıtan bir metindir. Bir mesnevî ile başlayan eserin ilk kısmında müellif, şeyhine yönelik övgü ve bağlılık ifadelerine yer vermiştir. Her bölüm, o bölüme özgü bir kaside ile başlamış ve anlamların açıklanmasında sıkça klasik Fars şairlerinden alıntılar yapılmıştır. Ayrıca müellif, bazı bölümlerde kendi şiirlerine de yer vererek esere özgün bir katkı sunmuştur. Her bölümün sonunda Türkçe kelimeler de görülmektedir. Eser bu yönleriyle tasavvufî öğretinin, edebiyat yoluyla estetik ve düşünsel bir anlatıya dönüşümünü göstermektedir.⁷⁷

4. Eserleri ve Düşünce Mirası

Hint Alt Kıtası'ndaki İslâmî ve tasavvufî düşüncenin şekillenmesinde etkin olan Manyerî'nin eserleri, müridleri için irşad metinleri olmanın yanı sıra dönemin kültürel ve sosyal yapısına da ışık tutmaktadır. Manyerî'nin eserlerini içerik ve biçim açısından telif eserler, mektuplar, melfûzât ve

⁷⁶ Rizvi, *A History of Sufism in India*, 1/240; Farida, *Sufism an Introduction*, 187-188.

⁷⁷ Mustafa Dirâyeti, "Fihristvâre-i Destnüviştehâ-yı İrân (Denâ)" (Tahran: Kitabhâne, Müze ve Merkez-i İsnâd-ı Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî, 2010 1389), 6/1179-1180; Kehmûyî, *İrfân u Tasavvuf Nüfûz-i Ân der Hind ve Bangladeş*, 253-254.

risâleler şeklinde dört ana başlık altında tasnif etmek mümkündür. Onun günümüze ulaşan ve her birini Farsça kaleme aldığı yirmi küsur eserinden⁷⁸ bir kısmı neşredilmiş olup, ayrıca İngilizceye, Urducaya veya diğer Hint dillerine tercüme edilmiştir. Çalışmada bu çevirilerden yalnızca Batı dillerine yapılmış olan tercümelere değinilecek ve Manyerî'nin eserlerinden kısaca bahsedilecektir.

4.1. Telifler

Manyerî'nin kaleme aldığı tek özgün telif eseri *Metâlibü't-tâlib*'dir. Yaygın adıyla *Şerh-i Âdâbü'l-mürîdîn* olan bu eser, Ebü'n-Necîb Sühreverdi'nin *Âdâbü'l-mürîdîn*'ine⁷⁹ yazdığı bir şerhtir. Manyerî, halifelerinden Kadı Eşref'in (Eşref İbn Rûkn) talebi üzerine Arapça olan *Âdâbü'l-mürîdîn*'i önce Farsçaya tercüme etmiş ve ardından eseri bölüm sıralamasına sadık kalarak şerh etmiştir.⁸⁰ Böylece Sühverdiyye'nin temel metinleri bölgedeki tesirini Manyerî aracılığıyla devam ettirmiştir.

4.2. Mektûbât

Manyerî'nin müridlerine veya farklı kesimlere manevî rehberlik amacıyla yazışmalarını içeren mektupları, bölgedeki sûfi çevrelerde esas olan bir irşad geleneğini yansıtmaktadır. Bu yazışmalardan günümüze Manyerî'nin *Mektûbât-ı Sadî*, *Mektûbât-ı Dü-Sadî*, *Mektûbât-ı Bist ü Heşt* ve *Fevâid-i Rûknî* adlı cevap mektupları ulaşmış olup, muhataplarının kendisine gönderdiği mektuplardan yalnızca Muzaffer Şems Belhî'nin yazma hâlindeki mektupları elimizdedir. Bu durum, metinlerdeki diyalog yapısını anlamayı sınırlandırsa da cevapların mahiyeti, soruların muhtevası hakkında bilgi sunmaktadır.

78 Seyyid Mutîü'l-İmâm, Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî, 165.

79 *Âdâbü'l-mürîdîn* Türkçeye tercüme edilmiş olup (Ebu'n-Necîb Sühreverdi, *Âdâbü'l-mürîdîn: Yol Ahlakı*, Çev. Süleyman Gökbulut (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014.); eserin diğer şerhleri için bkz. Süleyman Gökbulut, "Ebu'n-Necîb Ziyâüddin es-Sühreverdi ve Âdâbü'l-Mürîdîn Adlı Eseri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2008), 150-151; Ebu'n-Necîb Sühreverdi, *Âdâbü'l-mürîdîn: Yol Ahlakı*, 26.

80 Kehdûyi, *İrfân u Tasavvuf Nüfûz-i Ân der Hind ve Bangladeş*, 248-249.

Bâbürlüer döneminin (932-1274/1526-1858) önemli tarih kaynaklarından olan *Âyîn-i Ekberi*’de Manyeri’nin mektupları övgüyle anılmaktadır.⁸¹ Bu, Manyeri’nin mektuplarının toplumsal düzeyde tasavvufi rehberlik sağladığını ortaya koymaktadır.

Manyeri’nin Çavsa (Chausa) bölgesinde yönetici olarak görev yapan halifesi Kadı Şemseddin’e kendi meclislerine düzenli olarak katılamaması nedeniyle talebi üzerine tasavvufi konularda gönderdiği 100 mektup olan *Mektûbât-ı Sadî*; Manyeri’nin meclisinde bulunan halifesi Zeyn Bedr el-Arabî tarafından derlenerek, çalışmaya kapsamlı bir önsöz eklenmiştir. İlk olarak 1287/1870’te basılan bu mektupların çeşitli Farsça neşirleri ve İngilizceye tercümelere mevcuttur.⁸² Bu tercümelere en erken örnek, Baijnath Singh’in *Letters from a Sufi Teacher: Shaikh Sharfuddin Maneri or Makhdum-ul-Mulk* adlı çevirisidir. *The Hundred Letters* ise daha kapsamlı bir çeviridir.⁸³

Nefs terbiyesi ve ahlâkî olgunlaşma yolunda ilerleyen bir müridin karşılaşacağı meselelerin yer aldığı *Mektûbât-ı Sadî*, tasavvufun hem bireysel hem de toplumsal boyutlarını dengeli biçimde sunmaktadır. Bu anlamda eser; tevhid, iman, ibadetler, tövbe, kalp, ruh, nefis, kader, zikir, tevazu, teslimiyet, mürid-mürşid ilişkisi, vahdet-i vücûd, ölüm, ahiret hayatı gibi dinî ve tasavvufi pek çok hususa temas etmektedir.

Manyeri’ye ait yaklaşık 200 mektubun bir araya getirilmesiyle oluşturulan *Mektûbât-ı Dü-Sadî* de Zeyn Bedr el-Arabî tarafından derlenmiş olup, farklı çevrelerden gelen sorulara cevap mahiyetindedir. İçerik bakımından ağırlıklı olarak tasavvufi ve fikhî meselelere odaklanan mektuplarda Manyeri’nin ilmî derinliğinden ziyade, muhataplarının idrak seviyelerine uygun

81 Ebû’l-Fazl Allâmî, *Âyîn-i Ekberi*, 219.

82 M. Sharaf Alam, “Hasan Sijzi and Shaikh Sharafuddin Ahmad Maneri”, *Journal of Subcontinent Researches University of Sistan and Baluchestan* 2 (ts.), 14; Hakîme Debîrân, “Pijûheşi-yi der Mektûbât-ı Şerefüddin Manyeri”, *Mecelle-i Dânişkade-i Edebiyyât ve Ulûm-ı İnsânî* 14/52-53 (h 1385), 50; Kehdûyi, *İrfân u Tasavvuf Nüfûz-i Ân der Hind ve Bangladeş*, 258.

83 Şerefüddin Manyeri, *Letters From A Sufi Teacher Shaikh Sharfuddin Maneri or Makhdum-ul-Mulk*, çev. Baijnath Singh (Theosophical Publishing Society, 1867); Şerefüddin Manyeri, *The Hundred Letter*, çev. Paul Jackson (New York: Paulist Press, 1979). Bu tercümelere daha sonraki yıllarda yapılmış baskıları bulunmaktadır.

bir üslup benimsenmiştir. Manyerî kendisine gelen talepler doğrultusunda mektupların bir kısmını müridlerine gönderirken, bir kısmını da çeşitli sebeplerle sohbet ve ilmî meclislerinden uzak kalan devlet erkânına hitâben kaleme almıştır. Mektupların muhatapları arasında Kadı Şemseddin, Kadı Zâhid, Mevlânâ Sadreddin, Mevlânâ Vahîdüddin (Sadri'ül-ulemâ), Melikü'l-Emr, İmam Nizâmeddin, Kadı Hüsâmeddin, Sultan Firûz Şah, Dâvûd Melik (Sultan Muhammed Tuğluk'un damadı), Mevlânâ Kutbüddin, İmam Muzaffer, Melik Muizzüddin, İmam Tâceddin, Mevlânâ Refiüddin ve Mevlânâ Takiyüddin gibi dönemin önde gelen ilim ve devlet adamları yer almaktadır. Bu liste üzerinden bakıldığında Manyerî'nin, geniş bir entelektüel ve siyasî çevreye hitap ettiği; dönemin ilim, siyaset ve tasavvuf dünyasında önemli bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Derlenen bu iki yüzü aşkın mektup, 1901 yılında Lahor'da iki cilt hâlinde basılmış ve bazı kaynaklarda *Düvist-Çend Mektûb* veya *Se-Sadi Mektûbât* adlarıyla zikredilmiştir.⁸⁴

Manyerî'nin baş halifesi Muzaffer Şems Belhî, hankahtan ayrıldıktan sonra şeyhi ile irtibatını mektuplar aracılığıyla sürdürmüştür. Bu yazışmalar, hem iki sûfi arasındaki güçlü bağı hem de müridin manevî terbiyesine yönelik somut örnekleri yansıtmaktadır. Muzaffer Şems yaşadığı manevî hâlleri, nefis mücadelelerini ve tasavvufî müşküllerini mektupla şeyhine arz etmiş; Manyerî de bu mektupları çoğu zaman doğrudan terbiye edici ve yön gösterici mahiyette cevaplamıştır. Manyerî'nin verdiği cevaplardan müteşekkil olan *Mektûbât-ı Bist u Heşt* bu nedenle *Mektûbât-ı Cevâbi* adıyla da anılmaktadır. Bu mektuplar; hem tasavvufî terbiyenin yöntemlerinin ve dönemin tasavvufî problemlerine dair çözümlerin ifadesi hem de tasavvuf geleneğinin temel öğeleri olan seyr u sülûk, hal ve makam gibi kavramların izahı niteliğindedir. Muzaffer Şems'in Manyerî'den yaklaşık 200 mektup aldığı bildirilmektedir. Ancak bu yazışmalar, mürid-mürşid ilişkisi hakkında taşıdığı mahremiyet dolayısıyla o dönemde diğer müridlerle paylaşılmamış ve Muzaffer Şems bu mektupların vefatında kabrine gömülmesini istemiştir. Onun vasiyetine uygun olarak, mektuplar yeğeni Hüseyin Muiz tara-

84 Kehdûyi, *İrfân u Tasavvuf Nüfûz-i Ân der Hind ve Bangladeş*, 260-261; Alam, "Hasan Sijzi and Shaikh Sharafuddin Ahmad Maneri", 15.

fından kabrine gömülmüştür. Ancak yirmi sekiz mektup bir çanta içinde kalmış ve daha sonra herkesin yararlanması için Hüseyin Muiz tarafından derlenerek gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu mektuplar, 1287/1870 yılında Hindistan'da neşredilmiştir.⁸⁵ Muzaffer Şems'in Manyerî'ye yazdığı mektuplar ise henüz basılmamıştır. Her biri 181 mektup ihtiva eden bu mektûbâtın iki farklı yazma nüshası Patna'da Hüdâ Bahş Kütüphanesi'nde; üçüncü bir nüsha ise yine Patna'da Belhî Sâhib'in şahsî kütüphanesinde yer almaktadır.⁸⁶

Manyerî'nin halifelerinden Hacı Rükneddin'in şeyhin diğer mektuplarından seçerek derlediği *Fevâid-i Rükni'*nin ise mevcut 30 yapraklık tek nüshası Belhiye Kütüphanesi'nde yazma hâlinde muhafaza edilmektedir.⁸⁷

4.3. Melfûzât

Sözlü anlatımın öne çıktığı bölgede melfûzât, bu kültürün yazıya aktarıldığı birincil kaynak olmuştur. Bu anlamda Manyerî'nin sohbetlerinin müridleri tarafından derlenmesiyle meydana gelen melfûzât türü eserleri de onun sûfi otoritesini güçlendirmiş ve tasavvufi öğretilerinin korunmasını ve aktarılmasını sağlamıştır. Manyerî'nin sohbet meclislerinde dile getirdiği tasavvufî konuların yazıya geçirilmesi noktasında büyük oranda halifelerinden Zeyn Bedr el-Arabî etkili olmuştur. İçerdiği zengin ve sistematik muhtevasıyla bölgenin önemli melfûzâtı arasında yer alan *Ma'denü'l-meâni*; Manyerî'nin farklı zamanlarda şeriat, riyâzet, mücâhede, murâkabe, tefekkür, mürid-mürşid ilişkileri, nefis terbiyesi ve ru'yet gibi çeşitli konularda gerçekleştirdiği sohbetlerinin, Zeyn Bedr el-Arabî tarafından sistemli bir şekilde tertip edilmesinden müteşekkil bir eserdir. Zeyn Bedr el-Arabî bu sohbetleri derleme sürecinde her bölümü bizzat Manyerî'ye okuyarak kendisinin onayını almış, böylece içeriğin sahihliğini teyit etmiştir. Bu mukabeleler esnasında Manyerî, kimi zaman ilgili konuya açıklık getirmek veya

85 *Mektûbât-ı Muzaffer Şems Belhi*, der. Hüseyin Muiz Belhî (Mevlânâ Âzâd Ktp, 3048), 2.

86 Hanif, *Biographical Encyclopaedia of Sufis (South Asia)*, 255.

87 Muhammed Sâdık Hâtemî vd., "Zarûret-i Tashih-i İntikâdi-yi Mektûbât-ı Sadî ez Şerefüddin Menîrî", *Textual Criticism of Persian Literature* 11/1/41 (2019), 41; Debîrân, "Pijûheşi-yi der Mektûbât-ı Şerefüddin Manyerî", 50; Kehdüyi, *İrfân u Tasavvuf Nüfûz-i Ân der Hind ve Bangladeş*, 262.

derinlik katmak amacıyla esere kıssalar, beyitler ve rubâiler ilâve etmiştir. Manyerî'nin bu sohbetlerdeki kaynakları arasında Ebü'n-Necîb Sühreverdi'nin *Âdâbü'l-mürîdin*'i ile Şehâbeddin Sühreverdi'nin *Avârifü'l-maârif*i başta olmak üzere, Aynü'l-Kudât'ın *Mektûbât* ve *Temhîdât*'ı, Gazzâlî'nin *İhyâü Ulûmî'd-dîn*'i, Nizâmeddin Evliyâ'nın *Fevâidü'l-fuâd*'ı yer almaktadır. Eserde sohbetler 63 bölüm hâlinde, tematik başlıklar altında düzenlenmiştir. İki cilt hâlindeki bu eser, 1301/1884 yılında Hindistan'ın Bihâr bölgesinde faaliyet gösteren Şerefü'l-ahbâr Matbaası tarafından yayımlanmış⁸⁸ ve İngilizceye de tercüme edilmiştir.⁸⁹

Zeyn Bedr el-Arabî'nin, şeyhi Manyerî'nin 47 farklı mecliste gerçekleştirdiği sohbetleri bir araya getirdiği *Hân-ı Pür Ni'met*; sohbet meclislerinde Manyerî'nin kendisine yöneltilen çeşitli konulardaki sorulara verdiği yanıtları da kapsamaktadır. Bu bakımdan eserin muhtevası, dönemin ilmî tartışmalarına ışık tutmakta ve aynı zamanda fikhî ve ahlâkî meselelerin anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Farsça olan eser 1903 yılında Aligarh'ta neşredilmiştir.⁹⁰ *Hân-ı Pür Ni'met*'i müstakil bir eser kabul edenlerin yanı sıra, bu eserin *Ma'denü'l-meânî*'nin ikinci cildi olduğunu ileri sürenler de olmuştur.⁹¹

Zeyn Bedr el-Arabî, Manyerî'nin farklı zamanlarda on mecliste gerçekleştirdiği sohbetlerinden oluşan *Râhatü'l-kulüb* ile, şeyhin vefat gününde dile getirdiği vasiyetleri ve o güne dair hatıraları içeren *Vefâtnâme*'yi birlikte derlemiştir. *Râhatü'l-kulüb* ve *Vefâtnâme* adlı bu eser, Hindistan'ın Agra şehrinde Müfid-i Âm Matbaası tarafından neşredilmiştir.⁹²

88 Kehdüyî, *İrfân u Tasavvuf Nüfûz-i Ân der Hind ve Bangladeş*, 268-269; Seyyid Mutîü'l-İmâm, *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî*, 51; Alam, "Hasan Sijzi and Shaikh Sharafuddin Ahmad Maneri", 16-17; Mesûd Cafer Cazî - Leyla Şevkî, "Ma'denü'l-meânî: Melfûzât-ı Ahmed b. Yahyâ Manyerî", *Nâme-i Ferhengistân, Vijenâme-i Şihb-i Kârre* 14/1 (2014), 298.

89 Şerefüddin Manyerî, *A Mine of Meaning (Ma'din ul-Ma'ani): Discourses of Sheikh Sharafuddin Maneri as recorded by Zain Badr Arabi, (der. Zeyn Bedr el-Arabi), (çev. Paul Jackson S.J.), Fons Vitae Publishing* (Fons Vitae Publishing, 2012).

90 Şerefüddin Manyerî, *Hân-ı Pür Ni'met* (Aligarh: Matba'-ı Ahmedî, 1903).

91 Cazî - Şevkî, "Ma'denü'l-meânî: Melfûzât-ı Ahmed b. Yahyâ Manyerî", 290.

92 Alam, "Hasan Sijzi and Shaikh Sharafuddin Ahmad Maneri", 19.

Fevâidü'l-gaybi, *Kenzü's-sefer* ve *Kenzü'l-meânî* adlarıyla da anılan *Bahru'l-meânî*; Manyerî'nin 32 farklı meclisindeki sohbetlerinin, Zeyn Bedr el-Arabî tarafından bir araya getirilmesiyle oluşmuştur.⁹³ Sonsuz hazine anlamındaki *Genc-i Lâ Yefnâ*⁹⁴ ve Manyerî'nin vefatına yakın bir dönemde derlenen *Muhhü'l-meânî* de şeyhin Zeyn Bedr el-Arabî tarafından derlenen diğer melfûzâtıdır. *Bahru'l-meânî* ve *Genc-i Lâ Yefnâ* Belhiye Kütüphanesi'nde mevcut olup, *Muhhü'l-meânî* ise Müfid-i Âm Matbaası tarafından neşredilmiştir.⁹⁵

Manyerî'nin halifelerinden Kadı Eşref'in (Eşref İbn Rükñ) derlediği sohbetler ise *Mağzü'l-meânî* ve *Esbâbü'n-necâh li-fırkati'l-usât* olarak adlandırılmıştır. Manyerî'nin sohbet meclislerine ilişkin tarihlerin belirtilmediği *Mağzü'l-meânî*, bizzat şeyhin talebi üzerine kendisinin kontrolünden geçmiştir. *Esbâbü'n-necâh li-fırkati'l-usât*, konu başlıklarına göre tertip edilmiş bir melfûzâtıdır.⁹⁶ Her iki eser de günümüze ulaşmış olup, nüshaları Belhiye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.⁹⁷

Mûnisü'l-mürîdîn, Manyerî'nin 21 meclisteki sohbetlerinin müridi Salâh Mahlis Dâvud Hânî tarafından derlendiği bir melfûzâtıdır.⁹⁸ Derleyicisi belirsiz olan *Melfûzü's-sıgar* ise Manyerî'nin 31 meclisteki nasihatlerinin kaydını içermektedir.⁹⁹ Yine bu iki melfûzâtın da nüshası Belhiye Kütüphanesi'nde yer almaktadır.¹⁰⁰

93 Khan, *Contribution of The Sufis in The Development of Persian Language And Literature in Bihar*, 65; Alam, "Hasan Sijzi and Shaikh Sharafuddin Ahmad Maneri", 18.

94 Seyyid Mutü'l-İmâm, *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî*, 203.

95 Alam, "Hasan Sijzi and Shaikh Sharafuddin Ahmad Maneri", 17-18; Seyyid Mutü'l-İmâm, *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî*, 202-203.

96 Bkz. Khan, *Contribution of The Sufis in The Development of Persian Language And Literature in Bihar*, 65; Alam, "Hasan Sijzi and Shaikh Sharafuddin Ahmad Maneri", 16, 18-19.

97 Seyyid Mutü'l-İmâm, *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî*, 207-208.

98 Khan, *Contribution of The Sufis in The Development of Persian Language And Literature in Bihar*, 65; Alam, "Hasan Sijzi and Shaikh Sharafuddin Ahmad Maneri", 18.

99 Alam, "Hasan Sijzi and Shaikh Sharafuddin Ahmad Maneri", 16, 18.

100 Seyyid Mutü'l-İmâm, *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî*, 204-205.

4.4. Risâleler

Manyerî'nin belli tasavvufî meseleleri konu edinen, hacim olarak kısa, ancak muhteva bakımından yoğun ve öğretici nitelikteki metinleridir. Müridlerin irşadını amaçlayan bu risâleler çoğu zaman seyrüsülük konularını izah etmek üzere kaleme alınmış; bazen Manyerî'ye gelen sorulara cevap mahiyetinde ortaya çıkmış; bazen de herhangi bir amelî veya itikadî konudaki ihtiyaç üzerine yazılmıştır.

Doğrudan müridlerin tasavvufî terbiye sürecine yönelik olan *İrşâdü't-tâlibîn* ve *İrşâdü's-sâlikîn* risâleleri; seyrürülûke ilişkin tavsiyeler, âdâb-ı tarikat ve nefis terbiyesi gibi konuları ele almaktadır. Nüshası günümüze ulaşmamış olan *İrşâdü't-tâlibîn* hakkında, aynı silsiledeki Hasan Belhî'nin mektuplarındaki ifadelerden bilgi edinilebilmektedir.¹⁰¹ *İrşâdü's-sâlikîn* ve *Burhânü'l-ârifin* adıyla da anılan *İrşâdü's-sâlikîn* ise 1303/1885'te Şerefü'l-ahbâr Matbaası'nda basılmıştır.¹⁰²

Manyerî'nin tarikatın evrâd ve ezkâr gibi pratik boyutunu yansıtan eserleri de mevcuttur. Bunlar arasında *Evrâd-ı Hord*, *Evrâd-ı Evsat* ve *Evrâd-ı Kelân* şeklinde küçük, orta ve büyük evrâd olmak üzere üç bölümden müteşekkil bir mecmua olan *Risâle-i Evrâd*'dan yalnızca *Evrâd-ı Kelân*'ın günümüze ulaştığı, ancak risâlede eserin adı ve telif tarihi ile ilgili açık bir ibare bulunmadığı ifade edilmektedir. Müridlerin seyrüsülük konusunda yönelttikleri sorulara verilen otuz dokuz kısa açıklamayı içeren *İşârât* da Manyerî'ye nispet edilen risâleler arasında yer almaktadır. Ancak *Evrâd-ı Kelân* ile *İşârât*'ın aynı muhteva ve üslup özelliklerini taşıdığı ileri sürülerek, bu iki risâlenin aslında aynı eser olabileceği yönünde görüş belirtilmektedir.¹⁰³ Eserlere ulaşamadığından karşılaştırma yapılamamıştır. Zikir, çeşitleri ve faydalarının anlatıldığı *Risâle der Zikr*, *Zikr u Fevâid u Kavâid-i Ân* olarak da bilinmektedir. Belhiye Kütüphanesi'nde yer alan bu risâle sekiz yapraklık olup, risâleyi

101 Seyyid Mutîü'l-İmâm, *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî*, 188-189.

102 Alam, "Hasan Sijzi and Shaikh Sharafuddin Ahmad Maneri", 16; Kehdüyî, *İrfân u Tasavvuf Nüfûz-i Ân der Hind ve Bangladeş*, 264.

103 Seyyid Mutîü'l-İmâm, *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî*, 189, 194.

derleyen hakkında bilgi bulunmamaktadır.¹⁰⁴ Manyerî'nin zikir konusundaki bir başka risâlesi olan *Risâle-i Mekkiyye* veya diğer adıyla *Risâle-i Mekkiyye bâ-Zikr-i Firdevsiyye*'nin, Kutbuddin Dımaşkî'nin *Risâle-i Mekkiyye* isimli eserine yazılmış bir şerh olduğu¹⁰⁵ belirtilse de incelememiz doğrultusunda bu eserin şerh niteliği taşımadığını söyleyebiliriz.

Manyerî'nin, müridlerinin ihtiyacı doğrultusunda gerekli gördüğü tasavvufî, amelî veya itikadî konularda kaleme aldığı risâlelerin başında *Fevâidü'l-mürîdîn* gelmektedir. Temel itikadî esaslar, tasavvufî ahlâk ve sosyal sorumlulukları ilgilendiren konulara ilişkin kaleme alınmış kısa bir risâle olup, günümüze ulaşmamıştır. *Risâle der Hidâyet-i Hâl*, Ebû'l-Hasan Belhî el-Firdevsî tarafından derlenen üç yapraklık çok daha kısa bir risâledir. Belhiye Kütüphanesi'nde yer alan bu risâlenin yalnızca ilk yaprağı Manyerî'ye aittir. Sonraki sayfalarda Ebû'l-Hasan Belhî el-Firdevsî başka bir kaynaktan aktardığı bazı faydalı bilgilere yer vermiş olup, bu kısımlar Manyerî'ye ait olan asıl risâlenin konusuyla doğrudan alakalı değildir. İtikadî konuları ele alan *Akâid-i Şerefi* ise on dört bölümden oluşmaktadır. Günümüze ulaşmamış olan bu risâleyi tanıtan bilgilere Manyerî ile yapılan mektuplaşmalardan ulaşılabilmektedir.¹⁰⁶ Klasik kelâmî meselelerin bir sûfî tarafından sistematik biçimde ele alınmış olması açısından dikkat çekici bir metin olarak değerlendirilebilir. Tasavvufun girift konularını sunan risâleye örnek olarak *Mir'âtü'l-muhakkikîn* zikredilebilir. Belhiye Kütüphanesi'nde bulunan sekiz yapraklık bu risâlede, varlık mertebeleri ve nefis konuları gibi derin tasavvufî kavramlar ve hakikat bilgisi ele alınmıştır.¹⁰⁷ Bu kategoride bahsedilebilecek son risâle ise Halîlü'd-din Azimâbâdî tarafından derlenen ve altı yapraktan oluşan *Risâle-i Vusûl İlallâh*'tır. Belhiye Kütüphanesi'nde muhafaza edilen risâlede Allah Teâlâ'ya ulaşmanın üç merhalesi konu edinilmiştir: Nefsin tezkiyesi, kalbin tasfiyesi ve son olarak kulun kendi sıfatlarından arınması

104 Seyyid Mutîü'l-İmâm, *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî*, 189-190.

105 Abdülhay el-Hasenî, *es-Sekâfetü'l-İslâmiyye fi'l-Hind* (Dımaşk: Matbâatu Mecmai'l-lugati'l-Arabiyye, 1403), 188-189.

106 Bkz. Seyyid Mutîü'l-İmâm, *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî*, 189, 191-192.

107 Alam, "Hasan Sijzi and Shaikh Sharafuddin Ahmad Maneri", 15; Kehdüyî, *İrfân u Tasavvuf Nüfûz-i Ân der Hind ve Bangladeş*, 265; Seyyid Mutîü'l-İmâm, *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî*, 188.

ile ruhun tecellisi. Risâle bu üç aşamayı ayrıntılı biçimde ele alarak seyr u sülûkte taliplerin riâyet etmesi gereken esasları açıklamaktadır.¹⁰⁸

Manyerî'nin kendisine yöneltilen sorulara cevap mahiyetindeki başlıca risâleleri *Ecvibe-i Hired* ve *Ecvibe-i Kelân*'dir. Bilgece cevaplar anlamındaki *Ecvibe-i Hired*, *Ecvibe* veya *Ecvibetü'l-esrâr* olarak da adlandırılmaktadır. Müridlerin nazarî tasavvuf konusundaki sorularına Manyerî'nin verdiği cevapların yer aldığı beş yapraklık bir risâledir. Kim tarafından kaleme alındığı belirsizdir. *Ecvibe-i Zâhidiyye*, *Ecvibetü'l-es'île*, *Ecvibe-i Manyerî* veya *Risâle der Tasavvuf* olarak da bilinen 27 yapraklık *Ecvibe-i Kelân*, Manyerî'nin şeriat, tarikat, hakikat, ricâlü'l-gayb, ruh, nefis, kalp, akıl, aşk, zâhir ve bâtın ilmi gibi çeşitli tasavvuf konularına dair müridlerinin 67 sorusuna verdiği cevaplardan müteşekkildir. Eser günümüze ulaşmış olup, Belhiye Kütüphanesi'nde mevcuttur.¹⁰⁹

Sonuç

Hint Alt Kıtası'ndaki Firdevsiyye silsilesinin mühim bir halkası ve tasavvufî mirasın güçlü bir temsilcisi olan 7./13. yüzyıl sûfilerinden Şerefüddin Manyerî'nin ele alındığı bu çalışma, onun hem bireysel manevî gelişiminin serencamını hem de toplumsal katkılarını ana hatlarıyla ortaya koymaktadır. Yaşadığı dönemin ilmî, tasavvufî yapısını ve siyâsî dinamiklerini derinlemesine kavramış çok yönlü bir sûfî olan Manyerî, kendi çağında olduğu kadar sonraki dönemlerde de etkisi devam etmiş bir şahsiyettir. Özellikle hocası Ebû Tevâme ile geçirdiği uzun yıllar, onun ilmî kişiliğinin gelişmesine katkı sağlamış ve düşünce dünyasında belirleyici olmuştur. Kur'an ve Sünnet'i temel alan, sahih itikattan ödün vermeyen ve bu çizgisini *İhyâü Ulûmîd-dîn*, *Âdâbü'l-mürîdîn* ve *Avârifü'l-Maârif* gibi klasik eserlerle besleyen Manyerî, zâhirî ve bâtınî ilimleri birleştirerek medrese ve hankah çevrelerinde ilim ve irfanın etkili isimlerinden biri olarak tanınmıştır. Bölgedeki *Avârifü'l-maârif* okuma kültürünü devam ettirmesinin yanı sıra, ha-

108 Seyyid Mutîü'l-İmâm, *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî*, 190-191.

109 Bkz. Seyyid Mutîü'l-İmâm, *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî*, 192-193.

dis ilmindeki vukûfiyetiyle Bihâr'daki *Sahihayn* rivayet ve tedrîs geleneğine öncülük etmiştir.

Firdevsiyye silsilesine dâhil olmasına rağmen gerek Nizâmeddin Evliyâ'nın sohbetlerinde bulunması gerek bu tarikata mensup olan babası vasıtasıyla Çiştîyye geleneğini de yakından tanıma fırsatı bulan Manyerî, çok yönlü bir birikim geliştirmiştir.

Manyerî'nin tasavvuf anlayışının temelinde zühd ve riyâzet merkezî bir yer tutmaktadır. Ancak bu tasavvufî görüşü, bireysel anlamda bir arınmayı hedeflemenin yanı sıra yaşadığı toplum ve dönemin ilmî, siyasî çevreleri ile geliştirdiği ilişki üzerinden şekillenen bir irfanı da yansıtmıştır. Uzun yıllar süren inziva hayatı sonrasında sûfî kimliği kurumsal bir hüviyet kazanmıştır. Bölgede vahdet-i vücûd merkezli tasavvufî düşüncenin teşekkülünde oynadığı öncü rol; Gazzâlî, Aynükdât el-Hemedânî, Ferîdüddin Attâr, Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ Celâleddin Rûmî gibi sûfîlerin görüşlerini aktararak derinlemesine yorumladığı eserlerinde açık bir biçimde kendini göstermektedir. Manyerî bu yönüyle sadece bir köprü değil, aynı zamanda bu düşünce mirasını yeniden inşa eden bir sûfidir. Öte yandan dönemin siyasî gerilimleri, Manyerî'nin görüşlerini savunma konusundaki cesaretini ifade etmektedir. Nitekim vahdet-i vücûd anlayışına karşı kurumsal direncin göstergesi olarak, çağdaş sûfilere Ahmed Bihârî ve İzzeddin Kâkûî'nin idam edilmesine karşı tavrı, onun adaletin savunucusu olduğunun açık bir kanıtıdır. Siyasî otoritenin baskısı neticesinde Bihâr'dan sürgün edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalması ve bu sürecin Sühreverdi meşâyihından Mahdûm-i Cihâniyân'ın arabuluculuğu sayesinde atlatılması hem dönemin sûfî dayanışmasına hem de sûfîlerin siyasî otorite üzerindeki etkisine dair somut bir gösterge niteliği taşımaktadır.

Bütün bu veriler ışığında Manyerî'nin hayatı ve tasavvufî mirası; zâhir ve bâtın birlikteliğini sağlayan, zühd, riyâzet ve ilimle yoğrulmuş bir sûfî kimliğin, siyasî ve toplumsal sorumlulukla birleşmesine dikkat çekici bir örnektir. Bu çalışma, yalnızca bir sûfinin biyografisini sunmayı; aynı zamanda tasavvufun Hint Alt Kıtası'nda kurumsallaşan tarihsel derinliği-

ne ve bölgenin tarihine ışık tutmaktadır. Ayrıca vahdet-i vücûd merkezli araştırmalara katkı sunacak eserlere sahip olan Şerefüddin Manyerî'nin, coğrafyamızdaki akademik çevrede hak ettiği yeri bulması yönünde atılan bir adımı ifade etmektedir. Böylece bu çalışmanın hem Manyerî'nin eserlerinin dilimize kazandırılmasına ve tasavvuf anlayışının daha derinlikli şekilde incelenmesine hem de Hint Alt Kıtası'ndaki Firdevsiyye tarikatına ve diğer tasavvufî yapılara ilişkin daha kapsamlı değerlendirmelerin yapılacağı araştırmalara bir zemin oluşturması beklenmektedir.

Kaynakça

- Abdülhay el-Hasenî. *es-Sekâfetu'l-İslâmiyye fi'l-Hind*. Dımaşk: Matbâatu Mecmai'l-lugati'l-Arabiyye, 2. Basım, 1403.
- Alam, M. Sharaf. "Hasan Sijzi and Shaikh Sharafuddin Ahmad Maneri". *Journal of Subcontinent Researches University of Sistan and Baluchestan* 2 (ts.).
- Algar, Hamid. "Necmüddin-i Kübrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/500-506. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Aydınlı, Ayşenur. *Sühreverdiyye: Bâbürlüler Öncesi Hint Alt Kitası'nda Bir Tasavvuf Yolu*. İstanbul: Buhara Yayınları, 2023.
- Bayur, Y. Hikmet. *Hindistan Tarihi: İlk Çağlardan Gürkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar (1526)*. Ankara: Türk Tarih Basımevi, 1946.
- Bedahşi, Mîrzâ La'l Beg La'li. *Semerâtü'l-kuds min şecerâti'l-üns*. Tahran: Pejûheşgâh-ı Ulûm-i İnsânî ve Mutâleat-i Ferhengî, 1376.
- Cazî, Mesûd Cafer - Şevkî, Leyla. "Ma'denü'l-meânî: Melfûzât-ı Ahmed b. Yahyâ Manyeri". *Nâme-i Ferhengistân, Vîjenâme-i Şibh-i Kârre* 14/1 (2014), 283-310.
- Cemâlî, Hâmid b. Fazlullâh. *Siyerü'l-ârifin*. Delhi: Matba-ı Razavî, 1311.
- Çiştî, Abdurrahman. *Mîr'âtü'l-esrâr*. İran: İran Meclis Kütüphanesi, 667, 2 cilt.
- Debîrân, Hakîme. "Pijûheşi-yi der Mektûbât-ı Şerefüddin Manyeri". *Mecelle-i Dânişkede-i Edebîyyât ve Ulûm-i İnsânî* 14/52-53 (h 1385), 45-65.
- Dihlevî, Abdülhak Muhaddis. *Ahbârü'l-ahyâr fi esrâri'l-ebâr*. Tahran: Encümen-i Âsâr ü Mefâhir-i Ferhengî, 1373.
- Dirâyetî, Mustafa. "Fihristvâre-i Destnüviştehâ-yı Îrân (Denâ)". C. 6. Tahran: Kitabhâne, Müze ve Merkez-i İsnâd-ı Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî, 2010 1389.
- Ebû'l-Fazl Allâmî. *Âyin-i Ekberî*. Kalküta: Asiatic Society of Bengal, 1877.
- Ebu'n-Necîb Sühreverdî. *Âdâbü'l-mürîdîn: Yol Ahlâkı*. Çev. Süleyman Gökbulut. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014.
- Farida, Khanam. *Sufism an Introduction*. India: Goodwork Books, 2009.
- Firdevsî, Mahdûm Şah Şuayb. *Menâkibü'l-asfiyâ*. Matba'-ı Nürü'l-âfâk, ts.
- Gökbulut, Süleyman. "Ebu'n-Necîb Ziyâüddîn es-Sühreverdî ve Âdâbü'l-Mürîdîn Adlı Eseri". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2008), 135-152.
- Gökbulut, Süleyman. *Necmeddin-i Kübrâ: Hayatı Eserleri, Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.
- Hanif, N. *Biographical Encyclopaedia of Sufis (South Asia)*. New Delhi: Sarup & Sons, 2000.
- Hâtemî, Muhammed Sâdik vd. "Zarûret-i Tashih-i İntikâdi-yi Mektûbât-ı Sadî ez Şerefüddin Menîri". *Textual Criticism of Persian Literature* 11/1/41 (2019), 37-56.

- Jackson S. J., Paul. "Ultimate Reality and Meaning for Maneri". *Ultimate Reality and Meaning* 15/1 (1992), 4-19.
- Jackson S. J., Paul. *The Way of A Sufi Sharafuddin Maneri*. Delhi: Idarah-i Adabiyat-i Delli, 2009.
- Kehdûyî, Muhammed Kâzım. *İrfân u Tasavvuf Nüfûz-i Ân der Hind ve Bangladeş*. Kum: Mecma'-i Zehâir-i İslâmî, 1393 hş.
- Khan, Maksud Ahmad. *Firdausi Silsila During Sultanate Period*. Aligarh: Aligarh Muslim University, 1989.
- Khan, Yaseer Arsalan. *Contribution of The Sufis in The Development of Persian Language And Literature in Bihar*. New Delhi: Jawaharlal Nehru University, Doktora Tezi, 2010.
- Lahorî, Gulam Server. *Hazinetü'l-asfiyâ*. Leknev: Matba-ı Semer-i Hind, 1290.
- Lawrence, Bruce. *Notes From A Distant Flute*. Tahran: Iranian Academy of Philosophy, 1978.
- M. A., Abdul Karim. *Social History of the Muslims in Bengal (Down to A. D. 1538)*. Pakistan: The Asiatic Society of Pakistan, 1959.
- Manyerî, Şerefüddin vd. *A Mine of Meaning (Ma'din ul-Ma'ani): Discourses of Sheikh Sharafuddin Maneri as recorded by Zain Badr Arabi, (der. Zeyn Bedr el-Arabi), (çev. Paul Jackson S.J), Fons Vitae Publishing*. Fons Vitae Publishing, 2012.
- Manyerî, Şerefüddin. *Hân-ı Pür Ni'met*. Aligarh: Matba'-ı Ahmedî, 1903.
- Manyerî, Şerefüddin. *Letters From A Sufi Teacher Shaikh Sharfuddin Maneri or Makhдум-ul-Mulk*. çev. Baijnath Singh. Theosophical Publishing Society, 1867.
- Manyerî, Şerefüddin. *The Hundred Letter*. çev. Paul Jackson. New York: Paulist Press, 1979.
- Mektûbât-ı Muzaffer Şems Belhî*. der. Hüseyin Muiz Belhî. Aligarh İslam Üniversitesi, Mevlânâ Âzâd Ktp, 3048. <https://archive.org/details/MaktubaatBishtOHishtFarsi/page/n393/mode/2up?view=theater>
- Nadwi, Abul Hasan Ali. *Saviours of Islamic Spirit*. çev. Muhiuddin Ahmad. Lucknow: Academy of Islamic Research and Publications, 3. Basım, 1997.
- Nizâmeddin Yemenî. *Letâif-i Eşrefî fi Beyâni Tavâif-i Süfî*. Karaçi: Halaka-i Eşrefiyye-i Pâkistân, 2. Basım, 1999.
- Mevlânâ Muzaffer Şems Belhî, Mecmûa-i Eş'âr*. nşr. Syed Hasan. Patna: Institute of Post-Graduate Studies and Research in Arabic and Persian, 1958.
- Özşenel, Mehmet. *Pakistan'da Hadis Çalışmaları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2014.
- Patil, D. R. *The Antiquarian Remains in Bihar*. Patna: K. P. Jayaswal Research Institute, 1963.
- Rizvi, Saiyid Athar Abbas. *A History of Sufism in India*. Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers, 1978.
- Sayings of the Buddha: A Selection of Suttas from the Pali Nikâyas*. çev. Rupert Gethin. Oxford University Press, 2008.

Seyyid Mutîü'l-İmâm. *Şeyh Şerefüddin Ahmed b. Yahyâ Manyerî ve Sehm-i U der Nesr-i Mutasavvifâne-i Fârsî*. İslamâbâd: Merkez-i Tahkîkât-i Fârsî-yi İrân ve Pâkistân, 1993.

Siddiqui, İqtidar Husain. "Mânerî, Şerefeddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/567. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

Sübhânî, Tevfik. *Nigâhi-yi be-Târih-i Edeb-i Fârsî der-Hind*. Tahran: İntişârât-ı Debîrhâne-i Şûrâ-yı Gosteriş Zebân u Edebiyyât-ı Fârsî, 1377.

Tay, Ömer. "Şerefüddin Ahmed Bin Yahyâ Münîrî'nin Mektûbât'ında Nefs Kavramı". 487-497. Adana, 2022.

